

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**Збірник вправ і завдань
для самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"УКРАЇНСЬКА МОВА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)"
для іноземних студентів усіх напрямів підготовки
всіх форм навчання**

Харків. Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014

Затверджено на засіданні кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян.

Протокол № 3 від 15.10.2013 р.

Укладачі: Дьолог О. С.

Сметана І. І.

З-41 Збірник вправ і завдань для самостійної роботи з навчальної дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" для іноземних студентів усіх напрямів підготовки всіх форм навчання / укл. О. С. Дьолог, І. І. Сметана. – Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 64 с. (Укр. мов.)

Подано основні правила української граматики, лексико-граматичний матеріал, що містить пояснення складних випадків слововживання та творення граматичних форм, завдання на закріплення правил української граматики, професійно орієнтовані тексти для аудиторної та самостійної роботи із завданнями до текстів, словник основних лінгвістичних термінів.

Рекомендовано для іноземних студентів, які вивчають українську мову та прагнуть удосконалити свої знання та вміння.

Вступ

Практичне засвоєння української мови як засобу професійного спілкування є одним із головних напрямів навчання іноземних студентів в Україні. Реалізація цього завдання потребує ефективної взаємодії між засвоєнням знань та активізацією навчальних можливостей студентів. Цей збірник пропонує іноземним студентам різноманітні тренувальні вправи для самостійного опрацювання та професійно орієнтовані тексти різного ступеня складності, до яких додано усні та писемні завдання, що допоможуть кращому засвоєнню лексичного матеріалу. Таким чином, збірник забезпечує сприятливі умови для навчання іноземних студентів, збагачення їхнього словникового запасу, сприяє розвитку комунікативної компетентності, яка передбачає вміння читати українські слова, відповідати на запитання українською мовою; вміння створювати монолог-розповідь, монолог-опис, діалог; знання економічних термінів, вміння використовувати їх у професійному мовленні; вміння читати професійні тексти, ставити запитання щодо змісту тексту та відповідати на них; вміння створювати словосполучення за моделями $A^1 - N^1$, $N^1 - N^2$, письмово будувати речення за граматичними конструкціями; вміння усно переказувати текст тощо.

У збірнику наведено вправи, які допоможуть студентам засвоїти основні правила з орфографії, лексикології, морфології та синтаксису, виробити практичні навички грамотного письма тощо. Завдання творчого характеру сприятимуть розвитку зв'язного мовлення.

Професійно орієнтовані тексти, що містяться у збірнику, допоможуть іноземним студентам краще оволодіти фаховою лексикою. Тексти можуть бути використані як для аудиторної роботи, так і для самостійної. До текстів додано завдання, що студент має виконати усно та письмово. Такі завдання допоможуть іноземним студентам глибше зрозуміти та засвоїти текстовий матеріал та вдосконалити навички володіння українською мовою.

Тема 1. Українські літери та звуки.

Розвиток мовленнєвих навичок: "Знайомство", "Вітання"

Вправа 1. Прочитайте слова. Назвіть літери, з яких вони складаються, які звуки ними позначено.

Студент, порядок, учений, земля, нація, університет, деканат, факультет, місто, країна, гроші, підручник, документ, заява.

Вправа 2. Читайте й вимовляйте. Зверніть увагу, як вимовляється звук "ї" в різних позиціях.

Кіїв, категорії, її, свої, від'їзд (отъезд), український, з'їхати (съехать), їжачок, їдальня (столовая), інтуїція, приїзд, їсти; власної долі, твої, обрії (горизонт), з коліскової пісні, Лєся Українка, без сім'ї, мої прєдки.

Вправа 3. Читайте, укажіть, у якому положенні літера "я" позначає м'якість попереднього приголосного і в якому – два звуки. Невідомі слова вивчіть напам'ять.

А. Ясно, пояс, яблуко, гуляти, пам'ять, земля, духмяний (душистый), ягода, шлях (путь), уява (воображение), троянда (роза), скроня (висок), рясно (обильно), сяйво (сияние), сім'я, пташенята, одягати, мрія (мечта), оселя (жилище).

Б. Хімія, ядро, поява (появление), заява (заявление), в'янути, суддя, стаття, подія (событие), обіцянка (обещание), обробляти (обрабатывать), милуватися (любоваться), красуня (красавица), каятися, дія (действие), десять, святкова вечеря (праздничный ужин), ожеледиця (гололедица), якість (качество).

Вправа 4. Розташуйте в алфавітному порядку назви міст України. Що об'єднує ці назви в одну групу?

Рівне, Житомир, Луцьк, Київ, Чернігів, Луганськ, Суми, Полтава, Харків, Львів, Тернопіль, Хмельницький, Ужгород, Івано-Франківськ, Чернівці, Вінниця, Черкаси, Кіровоград, Миколаїв, Херсон, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Одеса, Сімферополь, Донецьк.

Вправа 5. Прочитайте вірш, запам'ятайте українські місяці, розташуйте їх за абеткою.

Січень січе, лютий лютує,
Березень плаче, квітень квітує,
Травень під ноги стеле травицю,

Червень збирає сіно в копиці...
Липень медовий бджілок чарує,
Серпень чудовий булки дарує.
Вересень трусить груші в садочку,
Жовтень гаптує клену сорочку.
Йде листопад, застеля килими.
Грудень надходить – початок зими.

Словник (словарь)

Дванадцять місяців

1. Січень – январь	7. Липень – июль
2. Лютий – февраль	8. Серпень – август
3. Березень – март	9. Вересень – сентябрь
4. Квітень – апрель	10. Жовтень – октябрь
5. Травень – май	11. Листопад – ноябрь
6. Червень – июнь	12. Грудень – декабрь
Січе – сечет	Лютує – свирепствует, злится
Квітує – цветет	Стеле – стелет
Травиця – трава	Копиця – копна
Бджілка – пчела	Чарує – очаровывает
Чудовий – чудесный	Гаптує – вышивает
Сорочка – рубашка	Застеля – застилает
Килим – ковер	Надходить – приходит

Вправа 6. Прочитайте та вивчіть напам'ять слова ввічливості та побажання.

Доброго ранку (добрий ранок)!	Залюбки!
Доброго дня (добридень, здрастуйте, здорові будьте)!	Перепрошую!
Доброго вечора (добрий вечір)!	З приїздом Вас!
Доброго здоров'я!	Поздоровляю Вас!
Привіт!	Зі святом Вас!
До побачення!	Вітаю з днем народження!
На добраніч!	З Новим роком!
Добраніч!	З Різдвом Христовим!
Щасливої дороги!	Бажаю (зичу) Вам здоров'я, щастя, успіхів!

Дякую!	Щасливих Вам свят!
Вибачте!	Дозвольте привітати Вас від імені...
Будь ласка!	Наше щире вітання...
Дозвольте Вам допомогти!	Прийміть мої співчуття!

Вправа 7. Прочитайте діалог, знайдіть у ньому ввічливі слова та випишіть їх.

У книгарні

- Доброго дня!
- Добридень!
- Скажіть, будь ласка, чи є у Вас у продажу роман Олеся Гончара "Собор"?
- Це відділ технічної літератури. Трохи далі відділ художньої літератури, енциклопедій і словників. Спитайте, будь ласка, там.
- Дякую.
- Перепрошую, чи не могли б Ви мені допомогти?
- Залюбки.
- Скажіть, будь ласка, чи є у Вас роман Олеся Гончара "Собор"?
- Так. Ми його нещодавно одержали. На нього великий попит.
- До побачення!
- До побачення!

Вправа 8. Прочитайте вірш, виділені слова вивчіть напам'ять.

Дні тижня

Понеділок... Що за свято?! –

Тижня нового початок.

Гей, **вівторок**, другий брате,

Чи у тижні вас багато?

Третя – **середа** кругленька –

Пропищала – багатенько!

А за нею йде **четвер**,

Серед тижня він тепер.

П'ятниця, краса-дівчина,

Каже: "Завтра відпочину.

Йду я, діти, на весілля

До **суботи** та **неділі**".

Словник (словарь)

Тиждень – неделя	Четвер – четверг
Понеділок – понедельник	П'ятниця – п'ятниця
Вівторок – вторник	Субота – суббота
Середа – среда	Неділя – воскресенье

Тема 2. Будова слова. Наголос. Категорія роду. Синтаксичні конструкції: Хто це? Що це?

Вправа 1. Прочитайте слова, поставте в них наголос. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

Погляд, обличчя, документ, малюнок, життя, становище, мрія, ганчірка, письменник, мова, справа, переказ, літера, рядок, зошит, школяр, розклад, повідомлення, досвід, мета, читання, хвилинка, неділя, порада, годинник, відділення, рада, окуляри, праця, рахунок, змагання, родина, свідок, квиток, розмова, розповідь, печиво, цукор, полуниця, адреса, будинок, поверх, меблі.

Вправа 2. Подані слова поділіть на склади. При потребі скористайтеся таблицею "Поділ на склади".

1. Будь-який приголосний між двома голосними належить до наступного складу	Го-ди-на, хви-ли-на, су-є-та
2. Сонорні приголосні [м], [н], [н'], [в], [л], [л'], [р], [р'], [й] (Ми винили рій) після голосного перед наступним приголосним (сонорним, дзвінким, глухим) належать до попереднього складу	Бар-ви, бам-бук, Хар-ків
3. Сонорні приголосні [м], [н], [н'], [в], [л], [л'], [р], [р'], [й] після приголосного (дзвінкого і глухого) перед голосним разом із дзвінким і глухим приголосним належать до наступного складу, тобто два приголосні – дзвінкий і сонорний, глухий і сонорний – обидва належать до наступного складу	Ме-тро, У-кра-ї-на, ви-кла-дач

4. Два дзвінки або два глухі приголосні належать до наступного складу. (Глухі приголосні: Хоч фокус – це шепіт)	Дру-жба, мі-сто, ле-кці-я
5. Два приголосні, перший з яких дзвінкий, а другий – глухий, належать до різних складів	Книж-ка, вез-ти, бе-різ-ка
6. Подвоєні та подовжені приголосні завжди належать до наступного складу	Зна-ння, нав-ча-ння, ві-дда-ти, сті-нний

Кімната, краєвид (пейзаж), господарство (хазяйство), театри, деканат, відвідувач (посетитель), прохання (просьба), мешканці (жители), авторитет, університет, прапор, держава, елемент, лінійка, підприємство (предприятие), концерт, студенти, бюджет, пояснення (объяснение), освіта (образование), п'ятниця, проблема, аптека, кредит, вправа, крейда (мел), доручення (доверенность).

Вправа 3. Поставте запитання "Хто це?" або "Що це"?

Ректор, викладач (преподаватель), дерево, сім'я, дитина, бланк, кіт, газета, сніг, сестра, реферат, лікар, птах, полк, стіл, голуб, батько, хліб, довідка (справка), завідувач, папір, молодь, підручник (учебник).

Вправа 4. Визначте рід поданих іменників і запишіть їх у три колонки.

Зразок: ч. р. ж. р. с. р.
 телефон парта вікно

Журнал, край, послуга, доручення, дошка, місяць, радість, лист, розписка, підпис, ім'я, вартість, посада, паспорт, навчання, печатка, стаття, волосся, подорож (путешествие), ранок (утро), наказ, узбережжя (побережье).

Вправа 5. Запишіть подані нижче слова, вживаючи відповідні присвійні займенники (употребляя соответствующие притяжательные местоимения).

Зразок: мій (мой) іспит, моя земля, моє пояснення.

Слово, країна, сюжет, живопис, біографія, конфлікт, село, група, успіх, парубок (парень), зерно, диплом, господарство, вечеря (ужин), адреса,

прізвище (фамилия), варіант, звук, літера, місто (город), реферат, річка, місце, гора, звіт (отчет).

Вправа 6. *Визначте рід поданих іменників.*

Зразок: план – цей план.

Лекція, спорт, аудиторія, дозвіл (разрешение), ім'я, берег, тема, пам'ять, полотно, елемент, кредит, стаття, пояснення, міністерство, економіка, протокол, посада, бажання, список, засідання, завод, розписка, кафедра, навчання, бюджет, купюра, свято, книжка, серце.

Вправа 7. *Запишіть подані іменники в однині.*

Зразок: підручники – підручник.

Споживачі (потребители), постачальники (поставщики), товари, властивості (свойства), ситуації, пропозиції (предложения), виробництва (производства), ціни, інструменти, прибутки (прибыли).

Тема 3. Рід іменників. Категорія числа іменників, узгодження прикметників з іменниками

Вправа 1. *Дайте відповідь на запитання, узгоджуючи іменник із прикметником із дужок. Пам'ятайте, що прикметник узгоджується з іменником у роді, числі та відмінку.*

- Це газета? – Так, це (щоденний)
- Це доручення? – Так, це (офіційна)
- Це документ? – Так, це (іноземна)
- Це вікно? – Так, це (новий)
- Це поліклініка? – Так, це (студентський)
- Це підручник? – Так, це (шкільний)
- Це заява? – Це (особиста)

Вправа 2. *Прочитайте прикметники, доберіть до них відповідні іменники, утворіть словосполучення.*

Солодке, червона, рідний, нова, надійний, веселе, цікава, залізний (железний), яскравий, щаслива.

Вправа 3. *Складіть словосполучення з поданими іменниками та прикметниками.*

(Об'єктивний) причина; (суспільний) поділ; (економічний) відокремленість, (суспільний) виробництво, (товарний) обіг, (торговий) угода, (спо-

живчий) вартість, (економічний) відносини, (розвинений, ринковий) інфраструктура, (повний, ринковий) рівновага.

Вправа 4. Запишіть подані іменники в множині.

Зразок: продавець – продавці.

Брат, покупець, сестра, товариш, споживач, фахівець (спеціаліст), ім'я, селище, виробник, явище (явление), місто, село, площа, поле, вікно, дерево, посередник (посередник), мрія (мечта), постачальник (поставщик), товаровиробник (товаропродуцент), прапор (флаг), рік (год), година (час), хвилина (хвилинка).

Вправа 5. Орієнтуючись на таблицю закінчень, поставте іменники в називному відмінку множини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням "и"; 2) із закінченням "і".

	рід	однина	закінч.	множина	закінч.
I	жін. р.	проблем-а	-а	проблем-и	-и
		вишн-я	-я	вишн-і	-і
		площ-а	-а	площ-і	-і
II	чол. р. сер. р.	текст	-	текст-и	-и
		мор-е	-е	мор-я	-я
		озер-о	-о	озер-а	-а
III	жін. р.	плеч-е	-е	плеч-і	-і
		піч	-	печ-і	-і
IV	сер. р.	повість	-	повіст-і	-і
		ім'я	-я	імен-а	-а

Подорож, бригадир, журнал, аптекар, льотчик, комаха (насекомое), огірок, охоронець (охранник), секретар, прапор, день, степ, думка, екземпляр, земля, стіна, стіл, школяр (школьник), дорога, гора, ніч.

Вправа 6. Попрацюйте разом! Прочитайте діалог у особах і за таким зразком розкажіть про професії своїх батьків.

– Де працюють твої батьки?

– Мій батько працює на заводі, він інженер-конструктор. А мама шиє одяг на фабриці, вона найкраща кравчиня у своєму цеху. А твій батько яку має спеціальність і де працює?

– Він історик, педагог за фахом, але займається журналістикою. Працює в редакції молодіжної газети.

– Твоя мама теж історик?

– Ні, вона закінчила філологічний факультет і викладає українську мову та літературу в педагогічному училищі. Я також хотів би стати вчителем-словесником. А ти?

– Мені подобається професія будівельника, хочу стати архітектором.

Словник (словарь)

працювати – работать	фах – специальность, профессия
батьки – родители	молодіжний – молодежный
батько – отец, папа	викладати – преподавать
одяг – одежда	українська мова – украинский язык
найкращий – наилучший	подобатися – нравиться
кравчиня – портниха	будівельник – строитель

Тема 4. Позначення м'якості на письмі.

Чергування о, е з і. Особові займенники

Вправа 1. Перепишіть. Вставте пропущені літери. Зверніть увагу на умови чергування голосних.

В...ля – в...льний, леб...дь – леб...дя, батьк...ва – батьк...в, к...са – к...с, г...ра – г...рка, кор...нь – кор...ня, б...йця – б...єць, ш...сть – ш...сти.

Вправа 2. Перекладіть українською мовою, враховуючи чергування [о] – [і], [е] – [і].

Мост – моста, стол – стола, осенний – осени, семь – семи, слова – слов, ночь – ночей, нести – нес, колесо – колес, радость – радости, родной – рода, Канев – Канева.

Вправа 3. Прочитайте речення, підкресліть у виділених словах м'які літери. Поясніть свій вибір.

1. Я – українець. З юних літ мене пісень навчила мати, які чарують (очаровывают) цілий світ (мир) (І. Нехода). 2. Ти теплу ніжність до людини узяв, як хліб, у творчу (творческую) путь (М. Рильський).

3. Той **смерть** **навіки** поборов, хто на її **ненависть** мав **любов** (Д. Павличко). **Сьогодні** я такий бадьорий (бодрый), од кроків (шагов) **котиться** луна (В. Сосюра). Мріє, **станься** живою! (Леся Українка).

Вправа 4. Запишіть у дві колонки: 1) у які вставили м'який знак; 2) у які не треба вставляти м'якого знака.

П'ят..., тін..., молод..., жит...тя, сіл..., загал...ний, голуб..., вос...мий, камін...ня, борот...ба, українец..., ніч..., абзац..., біл..., бат...ко, дяд...ко, п'ят...десять, пал...ці, російс...кий.

Вправа 5. Вставте в слова, де потрібно, буквосполучення -ьй-, -й- чи -ь-, орієнтуючись на правила їх вживання.

Л...он, батал...он, міл...он, л...отчик, ма...ор, павіл...он, бул...он, Акс...онов, чотир...ох, під...ом, л...оду, медал...он, Вороб...ов, компан...он, шампін...он, Мурав...ов, т...охкати, слиз...ко, низ...кий, узбец...кий, чес...тю, дос...є, уман...с...кий.

Вправа 6. Прочитайте речення, займенники, що виділені жирним шрифтом, поставте в називному відмінку.

1. Людині треба, щоб її робота залишалася після **неї** самої жити (Ю. Яновський). 2. Труд оживляє гори й води, у **нім** ніщо не пропада (В. Сосюра). 3. І добре синові: в **нього** є мати, і добре матері: в **неї** є син (А. Малишко). 4. О мова вкраїнська!.. Хто любить її, той любить мою Україну (В. Сосюра). 5. Я квітку (цвіток) не можу зірвати (сорвать), бо **їй**, як людині, болить (В. Сосюра).

Вправа 7. Займенники, що в дужках, поставте в потрібному відмінку й випишіть у дві колонки словосполучення: 1) із займенниками, що не мають початкового н; 2) із займенниками, що мають початкове н.

Спитав у (він), запросив (вона), передав через (вони), прийшла до (вона), завинила перед (він), сміявся з (вони), бачилась із (вона), згадав про (він), зв'язок з (вони), усміхнувся до (він), звільнили (вони), переказала через (вона), надіявся на (вони), допоможу (вона), звільнили (вони), надіслати (він).

Тема 5. Дієслово. Час дієслів. Дієвідмінювання. Наказовий спосіб дієслів

Вправа 1. Прочитайте спільнокореневі слова. На які запитання вони відповідають?

Жити – життя.

Спожити – споживати – споживання – споживач – споживачі – споживчі блага.

Продати – продавати – продаж – продавець – продавці.

Купити – купувати – купівля – покупець – покупці.

Працювати – праця – працівник – працівники.

Село – селянин – селяни – селянство.

Вправа 2. Запишіть дієслова, від яких утворені подані іменники.

Зразок: існування – існувати.

Споживання (потребление), співвідношення (соотношение), формування (формирование), існування (существование), коливання (колебание), функціонування (функционирование), змагання (соревнование), залучення (привлечение), здійснення (осуществление), саморегулювання (саморегулирование), стимулювання (стимулирование), скорочення (сокращение), визначення (определение), зберігання (хранение), зменшення (уменьшение), продовження (продолжение), примноження (приумножение), впровадження (внедрение), створення (создание), відтворення (воссоздание), використання (использование).

Вправа 3. Від поданих дієслів утворіть іменники.

Зразок: визначати – визначення.

Відображати (отображать), відновлювати (возобновлять), примножувати, формувати, включати, регулювати, взаємодіяти (взаимодействовать), приховувати (скрывать), створювати (создавать), здійснювати, перерозподіляти (перераспределять), зростати (расти).

Вправа 4. Прочитайте дієслова, визначте дієвідміну. Провідмінійте дієслова за особами в теперішньому часі.

Купити, зростати, казати, бачити, існувати, кричати, споживати, писати, залучати, укласти (заключить), створити, терпіти, платити, з'ясувати (выяснить).

Вправа 5. Зверніть увагу на наказовий спосіб дієслів. Запишіть та запам'ятайте подані форми.

Продавати – продати.
Продавай! Продай!
Продавайте! Продайте!

Купувати – купити.
Купуй! Купи!
Купуйте! Купіть!

Виробляти – виробити.
Виробляй! Вироби!
Виробляйте! Виробіть!

Вправа 6. Утворіть форми наказового способу від поданих дієслів.

Працювати, читати, писати, використовувати, виготовляти, збирати.

Тема 6. Іменник. Відмінювання іменників.

Особливості відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ.

Кличний відмінок іменників. Уживання апострофа

Вправа 1. Провідмінійте подані іменники в однині та множині.

Межа, станція, продавець, передача, кандидат, факультет, план, внесок (взнос), спосіб, мрія, ніч, постать (фігура), лауреат, година (час), курс.

Вправа 2. Визначте відміну поданих нижче іменників. При потребі можна скористатися таблицею "Відміни іменників".

Відміна	Рід	Закінчення	Приклади
I	жіночий чоловічий	-а, -я	гора, земля, Микола, суддя, груша
II	чоловічий середній	на твердий або м'який приголосний, на -о -о, -е -а, -я	сніг, гай, герой, дядько, Дніпро озеро, поле, знання

III	жіночий (та іменник <i>мати</i>)	на приголосний	ніч, подорож, радість
IV	середній	-а, -я (при відмінюванні приймають суфікси -ат-(-ят-), -ен	ім'я, плем'я, курча, маля

Література, знання, процент, розписка (расписка), лоша, аудиторія, закон, крейда, мова, екзамен, немовля (младенец), піч, підручник, характеристика, любов, вікно, лічильник (счетчик), козеня, свято, подорож, купюра, бюро, літера, доручення, мить (мгновение), радіус, хлоп'я (мальчик), якість, освіта, сектор, конституція, гектар, країна, кодекс, конфлікт, тінь.

Вправа 3. Прочитайте й перепишіть текст. Поставте іменники в дужках у відповідній формі. Значення незнайомих слів з'ясуйте за словником.

Мова – душа народу

Мова для будь-якого (народ) стає ніби другою (природа), що органічно оточує його, живе з ним всюди й завжди, без неї, як і без (сонце), повітря, рослин, людина не може існувати. Як великим нещастям для (людина) обертається нищення (природа), неповага до неї, відмова від її пошанування – так і катастрофічно боляче б'є по народіві зречення рідної (мова) чи навіть неповага до неї, о є рівноцінним неповазі до (батько) й (матір). Зречення рідної (мова) призводить до найбільшої (кара) – духовного каліцтва. Треба, щоб доросла людина цю велику (істина) пам'ятала повсякчас і прищеплювала її своїм (діти).

Словник (словарь)

органічно – органично	неповага – неуважение
оточувати – окружать	відмова – отказ
всюди – везде	пошанування – почитание
повітря – воздух	зречення – отречение
рослини – растения	призводити – приводить
великий – большой	каліцтво – увечье
обертатися – возвращаться	повсякчас – постоянно
нищення – уничтожение	прищеплювати – прививать

Вправа 4. Запишіть слова українською мовою, зверніть увагу на різницю у правописі.

Столетіє, знання, Ілля, честью, пам'яттю, ночью, любов'ю, зелен'ю, зельєм, солю, скатерт'ю.

Вправа 5. Від поданих імен утворіть жіночі та чоловічі імена по батькові.

Олександр, Юрій, Євген, Едуард, Віталій, Хома, Ігор, Сава, Лука, Ярослав, Олег, Валерій, Григорій, Максим, Костянтин, Богдан, Арсеній, Кузьма, Ілля.

Вправа 6. Прочитайте та провідмінійте подані слова.

Галушко Ігор Сергійович, Галушко Анастасія Юріївна, Дерюгін Петро Степанович, Дерюгіна Ірина Іванівна, Мороз Євген Петрович, Мороз Катерина Андріївна.

Вправа 7. Подані слова записати так, як вони можуть бути вжиті при звертанні. При потребі можна скористатися таблицею "Форма кличного відмінка при звертанні".

Звертання	Перше слово	Друге слово	Приклади
Два власних імені (ім'я та по батькові)	+!	+!	Ганно Іванівно, Тарасе Григоровичу
Дві загальні назви	+!	+ -	пане директоре (директор)
Загальна назва та прізвище	+!	-!	колего Мартинчук, пані Хмара
Загальна назва та власне ім'я	+!	+!	друже Вікторе, пані Катерино

Умовні позначення (условные обозначения):

(+ !) — обов'язково у формі кличного відмінка;

(+ -) — може бути у формі Кл. в., а може — у формі Н. в.;

(- !) — тільки у формі Н. в.

Любов Михайлівна, Максим Вікторович, Марина Ігорівна, Сергій Степанович, пан декан, пан агроном, добродій Кравченко, пан Іваненко, колега Дарчук, друг Тарас, панна Інна.

Вправа 8. Перепишіть речення, слова в дужках поставте в кличному відмінку, попередньо визначивши їх закінчення.

1. Будеш, (батько), панувати, поки живуть люди. 2. (Зоря) моя вечірня, зійди над горою. 3. Моя ти (доля) молодая, не покидай мене. 4. Вона тебе, (Марко), дожидає. 5. Взяла зілля, поклонилась: "Спасибі, (бабуся)". 6. Чого в'янеш, моя (доня)? 7. Я пізнаю тебе, я знаю, мій любий, рідний стоголосий (край). 8. Без мови рідної, (юнак), й народу нашого нема. 9. Оце твоя, (поезія), дорога.

Словник (словарь)

панувати – господствовать	зілля – зелье
зійти – взойти	пізнати – узнать
доля – судьба	юнак – юноша

Вправа 9. Прочитайте, як будуть звучати слова, якщо в них не буде апострофа. Визначте функцію цього графічного знака.

Бур'ян (сорняк), м'ята, узгір'я (взгорье), черв'як, зв'язок (связь), пір'я, роз'яснення (разъяснение), подвір'я (двор), здоров'я, полум'я (пламя), обов'язок (обязанность), повір'я (поверье), солов'ї.

Вправа 10. Прочитайте текст. Поясніть опрацьовану орфограму в підкреслених словах. Слова в словничку вивчіть напам'ять.

Усна народна творчість також може служити класичним прикладом єдності між усіма українськими землями. Ця спільність мови та звичаїв завжди була тими вузлами, які зв'язували наш народ, коли він був штучно поділений державними кордонами. Не випадково в Україні існує повір'я, що духи всіх дітей – живих і мертвих, забутих і безвісти пропалих – на Святий вечір злітаються до своїх матерів на таємну вечерю, і ніякі віддалі, кордони, кам'яні мури й залізні брами цьому перешкодити не можуть.

Як бачимо, звичаєвий обряд "Святої вечері" символічно об'єднує всіх людей, що належать до одного народу, однієї нації.

Словник (словарь)

приклад – пример	вечеря – ужин
єдність – единство	ніякий – никакой
спільність – общность (сходство)	віддалі – расстояния
звичаї – обычаи	кам'яний – каменный
вузол – узел	мури – стены
штучно – искусственно	залізний – железный

державний – государственный	брама – врата
кордон – граница	перешкодити – помешать
не випадково – не случайно	звичаєвий – обычный
повір'я – поверье	об'єднує – объединяет
таємний – тайный	належати – принадлежать

**Тема 7. Прикметник. Відмінювання прикметників.
Ступені порівняння прикметників. Розряди прикметників.
Спрощення в групах приголосних**

Вправа 1. Випишіть спочатку прикметники м'якої групи, а потім – твердої.

Безробітний, верхній, весняний, модний, новий, майбутній, дружний, присутній, глухий, житній, освітній, вчорашній, справжній, ранній, домашній, обідній, сизий, сьогоднішній, зовнішній, рідний, останній, завтрашній, західний.

Вправа 2. Прочитайте та провідмініайте прикметники.

Веселий, майбутній, висока, сині, економічний, навчальна, високе.

Вправа 3. Утворіть словосполучення з поданими нижче іменниками, добираючи до них прикметники твердої й м'якої груп. Провідмініайте деякі з них.

Студент, університет, факультет, весна, місто, море, заява, викладач, аудиторія, лекція, осінь, свято, ректор, довідка.

Вправа 4. Утворіть від поданих прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. З'ясуйте, які фонетичні зміни відбуваються при утворенні вищого ступеня порівняння.

Свіжий, сизий, тихий, рідний, солодкий, глибокий, гарний, малий, старий, гіркий, довгий, далекий, дужий, швидкий, близький, тяжкий, товстий, здоровий, великий, високий, красивий.

Вправа 5. Прочитайте словосполучення, вставляючи пропущені літери "и" чи "і". Невідомі слова з'ясуйте за словником.

Джерельн...й воді, тих... ночі, струнк...х юнаків, Степанов... зошити, чітк...ми розпорядженнями, глух...й кут, скрипуч...м голосом, широк...х степів, рівненьк... стежки, природн...ми ресурсами, свіж...ми слідами, спостережлив...м оком, якнайширш... зв'язки, братов...м дітям, дрімуч...

ліси, найкращ...ми побажаннями, цілющ...м зіллям, найкращ... люди, найнижч... береги.

Вправа 6. Подані словосполучення замініть словосполученнями іменників із прикметниками, якщо така заміна можлива.

Зразок: олівець батька – батьків олівець, вітер з півночі – північний вітер.

Робота студента, командир дивізії, заповіт батька, твори Шевченка, робота на заводі, шабля зі сталі, стовп із дерева, хвороба шлунку, завдання на рік, дні весни, листя берези, порядки школи, вулиці села, протест народу, артист із Харкова.

Вправа 7. Перепишіть речення. На місці крапок, де потрібно, поставте пропущені букви, користуючись відповідними правилами.

Проїз...ний, пристрас...ний, аген...ство, чес...ний, сер...це, студен...ський, очис...ний, кож...ний, совіс...ний, ус...ний, ціліс...ний, словес...ний, виїз...ний, гіган...ський, шіс...десять, шіс...надцять, щас...ливий, корис...ний.

Вправа 8. Від поданих слів утворіть нові слова за допомогою суфіксів -ськ(ий) чи -ств(о). Зверніть увагу на чергування приголосних.

Запоріжжя, Сиваш, Черкаси, Кавказ, Калуга, узбек, Канада, Поділля, Хортиця, Кременчук, Петербург, Карпати, брат, гігант, Кагарлик, чех, Рига, Херсонес, Норвегія, Умань, Галич, казах, боягуз, ткач, Вінниця, Париж.

Вправа 9. Перепишіть речення. Знайдіть у тексті прикметники з суфіксами -ськ-, -зьк-, цьк- та визначте їх рід і відмінок.

Українське козацьке військо було дуже чисельним. За часів Богдана Хмельницького, наприклад, воно налічувало 100 – 300 тисяч чоловіків. Козаки були озброєні шаблями та вогнепальною зброєю. Порох, кулі та зброю запорожці виготовляли самі або здобували в бою.

У козацькому війську була сувора дисципліна. Найбільшим злочином була зрада батьківщини, за пияцтво козака могли покарати на смерть. У козацькому війську засуджувалися бійки, крадіжки, неповернення позичених грошей.

День у козацькому війську починався з купання (незважаючи на пору року), сніданку та спільної молитви в церкві. Протягом дня козаки займалися господарськими роботами та бойовою підготовкою. Після обіду співали народні пісні та думи. Увечері – спільна молитва в церкві.

Козаки вражали ворогів силою, мужністю, відвагою, були розумними та хитрими, що допомагало їм перемагати ворогів. Їх бойові лицарські подвиги є прикладом для наслідування.

Словник (словарь)

чисельний – многочисленный	засуджувати – осуджать
налічувати – насчитывать	бійка – драка
чоловік – мужчина	крадіжка – воровство
озброєний – вооруженный	неповернення – невозвращение
шабля – сабля	позичений – одолженный
вогнепальний – огнестрельный	незважаючи на – несмотря на
зброя – оружие	пора року – время года
куля – пуля	спільний – общий
виготовляти – изготавливать	протягом – в течение
здобувати – добывать	господарський – хозяйственный
суворий – суровый	вражати – поражать
злочин – преступление	мужність – мужество
зрада – измена	відвага – отвага
пияцтво – пьянство	перемагати – побеждать
покарати – наказать	приклад – пример

Тема 8. Займенник. Розряди займенників.

Відмінювання особових займенників у однині та множині.

Вправа 1. Провідмінійте зворотний займенник себе та особі займенники я, ти, вона в однині та множині.

Вправа 2. Прочитайте текст, знайдіть займенники. Визначіть, до якого розряду вони належать і в якому відмінку вжиті. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

Школа

Школа моя! Радість моя! Невпізнанною зробили тебе роки, а ти в пам'яті моїй живеш такою, якою побачив уперше, у той далекий тридцять шостий рік, коли ступив на твоє подвір'я ще молодим і зеленим учителем...

А колись вона була мов лялечка – весело сміялася білизною своїх стін, вабила до себе привітним блиском широких вікон. Над нею вдень і вночі шуміли могутні, повні сил і снаги осокори, а біля них, на світлій галлявині, мов сестра в пишному вбранні, молода білокора береза, весела й привітна, безтямно закохана у вітер, який так любив ранками й вечорами розчісувати їй довгі зелені коси... (Ю. Збанацький).

Вправа 3. Прочитайте й переписіть речення. Поставте займенники в дужках у відповідній формі. Поясніть їх правопис.

Ввічлива людина повинна відповідати на запитання чи розмовляти (та) мовою, якою до (вона) звертаються. У ході розмови треба повсякчас пам'ятати про необхідність контролю за (свої) жестами, позою, інтонацією. За (вона) особливо слід стежити весь час, оскільки завдяки (вона) збагачується зміст сказаного, надається (він) певного відтінку. (О. Корніяка).

Словник (словарь)

ввічлива – вежливая	слід – надо
відповідати – отвечать	стежити – следить
запитання – вопрос	завдяки – благодаря
звертатися – обращаться	збагачуватися – обогащаться
повсякчас – постоянно	зміст – содержание
необхідність – необходимость	певний – определенный
особливо – особенно	відтінок – оттенок

Вправа 4. Вибірковий диктант. Випишіть особові займенники. Визначте особу, число, відмінок кожного з них.

Перш ти мене підвези, а потім я на тобі поїду.

На тобі, небоже, що мені негоже.

Який на тебе гедзь напав?

Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.

Баба вловила, у міх вложила, а воно – пурх!

Вправа 5. Переписіть, поставте особові займенники в потрібній формі. Коли в непрямих відмінках займенників 3-ї особи з'являється -н?

Ти (він) борони від собак, а він (ти) покаже кулак.

Риба ще в річці, а він до (вона) петрушку крише.

Ти (він) — печене, він (ти) — жарене.

Говорити до (він) – як горохом об стіну.
 Сердиться, ніби (він) пес ковбасу з'їв.
 Про (він) вже й сови гудуть.

Вправа 6. Прочитайте й запишіть речення. Порівняйте їх і визначте, до яких стилів вони належать. Обґрунтуйте стилістичну функцію особових займенників.

Я, Петренко Ігор Володимирович, доручаю Гавришу Сергію Васильовичу одержати належну мені стипендію за травень 1998 р.	Ой я нещасний, що маю діяти? Полюбив дівчину, та й не можу взяти. (Нар. пісня)
Шановний пане директоре! Сподіваємось на подальшу співпрацю з Вами, чекаємо конкретних пропозицій	Привіт тобі, мій друже вірний, гаю, Повірнику моїх найкращих дум. (І. Франко)
Нагадуємо Вам, що останній строк виконання зобов'язань закінчується 12.10.1998 р.	Ви чули ж бо: так липа шелестить. Ви знаєте, як сплять старі гаї? Вони все бачать крізь тумани. Ось місяць, зорі, солов'ї... (П. Тичина)

Вправа 7. Замість крапок вставте, де потрібно, пропущені літери відповідно до правил правопису.

Суцвіт...я, повноліт...я, повніст...ю, весіл...я, узбереж...я, роздоріж...я, радіомовлен...я, щедріст...ю, Іл...я, мудріст...ю, волос...я, лист...я, гіл...я, мід...ю, скатерт...ю, пам'ят...ю, л...ється, постат...ю, молод...ю, молодіст...ю, бездоріж...я, радіст...ю, стат...я, знан...я, колос...я, жит...я, розкіш...ю, маз...ю, спросон...я, вил...ю, облич...я, знаряд...я.

Вправа 8. Поставте іменники в орудному відмінку однини, користуючись правилами правопису подвоєних приголосних.

Повінь (наводнение), заповідь (заповедь), вихованість (воспитанность), мідь, тінь, відданість (преданность), єдність (единство), любов, юність, сіль, стійкість, грань, осінь, радість, зелень, гордість, мить.

Вправа 9. Перекладіть слова українською мовою, підкресліть подвоєні літери.

Соцветие, бытие, затишье, подполье, жизнь, варенье, спросонья, молодостью, солью, бессмертие, распутье, листья, судья, гордостью, статья, жизненный, чутье, шестидесятилетие, обобщение, Полесья, ветви, столетие.

Вправа 10. Прочитайте українські прислів'я та приказки. Перепишіть їх і вивчіть напам'ять. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Пташка красна своїм пір'ям, а людина своїм знанням. 2. Наука для людини, як сонце для життя. 3. Сім'я міцна – горе плаче. 4. Не гордись званням, а гордись знанням. 5. Життя прожити — не поле перейти. 6. Ворота тримаються на стовпах, а дім — на подружжі. 7. Дурної голови й волосся не хоче держатися. 8. Куди хилить вітер, туди й гілля гнеться. 9. Красиве обличчя з часом змінюється, добре серце — ніколи. 10. Загоїться, поки весілля скоїться.

Тема 9. Категорія часу дієслова. Безособові дієслова на -но, -то. Творення дієприкметників. Активні та пасивні дієприкметники. Творення дієприслівників

Вправа 1. Перепишіть речення. Замість крапок вставте, де потрібно, м'який знак. Поясніть правопис дієслів.

1. Не жури́с..., коли недоля в край чужий тебе закине (забросит) (Леся Українка). 2. Ах, скільки струн в душі дзвенит...! (О. Олесь). 3. На розпутті (распутье) кобзар сидит... та на кобзі грає (Т. Шевченко). 4. Ти знаєш..., що ти — людина. Ти знаєш...про це чи ні? (В. Симоненко). 5. Сміють...ся, плачут... солов'ї і б'ють... піснями в груди (О. Олесь). 6. Глян..., моя рибонько, — срібною хвилею стелит...ся полем туман (М. Старицький).

Вправа 2. Перекладіть речення українською мовою, поясніть правопис дієслів.

1. Покажите мне свою работу. 2. Поставьте вазу на стол. 3. Исправьте свои ошибки. 4. Ознакомься с этой книгой. 5. Отрежь себе хлеба, намажь маслом и ешь. 6. Взвесьте для меня этот арбуз. 7. Отправьте эту телег-

рамму. 8. Не плач зря! 9. Умножьте пятьсот шестьдесят девять на пять.
10. Проверьте задание и перепишите начисто.

Вправа 3. Складіть речення з дієсловами, які не вживаються без частки НЕ. Запам'ятайте їх.

Неволити, незчутися, ненавидіти, нехтувати, непокоїтися.

Вправа 4. Утворіть дієслова неозначеної форми від іменників. З'ясуйте, чи відбувається чергування в цих словах.

Рахунок, звіт, дзвін, крик, праця, плач, сміх, бій, допомога, ненависть, прийом, оголошення, перемога, любов, піч, хід.

Вправа 5. Спши́ть речення, вставляючи з довідки потрібні дієслова. Визначте особу й спосіб цих дієслів.

1. Не ... масла у вогонь. 2. Не ... всіх на свій аршин. 3. ... впору, будеш мати зерна гору. 4. З добрим ... – добре переймеш, а з лихим ... – того й 5. Мусій гречку ..., як хочеш кашу їсти. 6. ... літом сани, а взимку воза. 7. ... освіту – ... більше світу. 8. Зробив діло – ... сміло. 9. Давши слово – ..., а не давши – 10. Не ... коня, і трактора придбавши (Нар. творчість).

Довідка: підливай, міряй, здобудеш, побачиш, гуляй, посій, поживеш, зійдешся, наберешся, сій, держись, кріпись, готуй, цурайся.

Вправа 6. Перепишіть речення та розкрийте дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть дієприкметники. Поясніть їх правопис.

1. У бій були (вводити) всі піхотні батальйони (О. Гончар). 2. Депо працюватиме на новому місці до того дня, коли можна буде повернутися на (визволяти) від окупантів Батьківщину (О. Донченко). 3. Кожне слово в Назара було (зважувати), кожна думка, мабуть, заздалегідь (обдумувати) і (виношувати) (Ю. Збанацький). 4. Це було нове покоління, зовсім не схоже на те, що приходило до інститутів кілька років тому, овіяне вітрами війни, (загартовувати) горем і боротьбою (П. Загребельний). 5. Добріє світ, (народитися) в любові (Т. Коломієць). 6. Край моря сонце золотить (укрити) лісом гори (Н. Забіла). 7. Як радію за ту я людину, що (загубити) радість знайшла (В. Сосюра). 8. Жагучими пахощами дихала земля, (розпалити) сонцем (З. Тулуб).

Словник (словарь)

вводити – вводитьь	овіяний – овеянный
визволяти – освободжати	загартовувати – закалять
окупанти – оккупанти	добріти – добреть
зважувати – взвешивать	народитися – родиться
заздалегідь – заранее	радіти – радоваться
обдумувати – обдумывать	загубити – потерять
виношувати – вынашивать	знайти – найти
покоління – поколение	жагучий – страстный
зовсім – совсем	пахощі – ароматы
не схоже – не похоже	дихати – дышать
кілька років тому – несколько лет назад	розпалити – разжечь

Вправа 7. Утворіть від поданих дієслів пасивні дієприкметники минулого часу чоловічого роду. Поясніть, які звукові зміни відбуваються при цьому.

Застерегти (предостеречь), солодити (сладить), охолодити (охлаждать), загородити (заградить), збентежити (смутить), вразити (поразить), образити (оскорбит), запрягти (запрячь), знизити (снизить), заїздити (заездить), прикрасити (украсить), розвісити (развесить), оголосити (объявить), заплатити, засекретити, розгвинтити (развинтит), потовкити (столочь), запекти (запечь), виволокти (виволочить), помастити (помазать), оснастити (оснастить), охрестити (окрестить), вмістити, поздоровити, відмовити (отказать), познайомити (познакомить), перехопити (перехватить), розпочати (начать), розмити, розлити, вкрити (укрыть), запаяти (запаять), нав'яяти (навеять), пересіяти (пересеять), обжити (обжить).

Вправа 8. Утворіть від поданих дієслів дієприслівники доконаного й недоконаного видів. Назвіть спосіб творення. При потребі можна скористатися таблицею "Дієприслівники доконаного й недоконаного видів".

Вид і час дієприслівників	Запитання	Як утворюються	Приклади
Недоконаний вид, теперішній час	Що роблячи?	Основа дієслова теперішнього	тягнуть – тягнучи

		часу (недокон. виду) + суф. -учи (-ючи), -ачи (-ячи)	грають – граючи, лежать – лежачи, возять – возячи
Доконаний і недоконаний види, минулий час	Що зробивши? Що робивши?	Основа інфінітива (докон. і недокон. видів) + суф. -вши, -ши	програти – програвши, скосити – скосивши, лежати – лежавши, бігти – бігши

Мислити (мыслить), говорити, малюють (рисуют), ховають (прячут), бачити (видеть), володіють (владают), дякують (благодарят), фарбувати (красить), мають (имеют), написати, читають, стоять, сидіти, хвилюються (волнуються), почути (услышатъ), будують (строят), кликати (звать), стежать (следят), ходять, пізнають (познают), зрадіти (обрадуются), підняти.

Вправа 9. Прочитайте фразеологізми. З'ясуйте їх значення. Складіть із ними речення. Поясніть розділові знаки.

Бігти не чуючи ніг. Працювати не покладаючи рук. Сидіти згорнувши руки. Розповідати не кажучи лихого слова.

Вправа 10. Випишіть дієприслівники, визначте їх час і вид. Поясніть творення дієприслівників.

1. Бували місяці, коли я ані одної днини не пропускала, не вийшовши на якийсь шпиль (верх) гори, не відкривши якогось нового чарівного (волшебного) закутка (закоулка) між скелями (скалами), не сполохавши (вспугнув) якогось хижака (хищника) з-поміж густих смерек (елей) і не купавши босих ніг в розпіненому потоці (потоке) (О. Кобилянська). 2. Ніч, тиха, тепла, стояла над землею, поблискуючи (поблескивая) зорями, мліючи (млея) у своїй розкоші (Панас Мирний). 3. Дивлячись на людей, усміхався мій батько, великий добрий чоловік (О. Довженко). 4. Хома якусь хвилину сидів замислений, лише оглядаючи (осматривая) рівну дорогу (О. Гончар).

**Тема 10. Числівник. Будова числівників.
Відмінювання числівників. Запис числівників словами**

Вправа 1. Провідмініяйте числівники. Зверніть увагу на паралельні форми відмінювання в деяких числівниках.

5, 12, 40, 63, 862, 485, 2/3, 1274.

Вправа 2. Запишіть числа словами так, щоб у першому випадку вони означали кількість, у другому – порядок при лічбі. Поставте до них запитання. Визначте прості й складені числівники.

6, 7, 10, 15, 148, 576, 2149.

Вправа 3. Запишіть цифри словами й розкрийте дужки. Поясніть зв'язок числівників із іменниками.

1 (слива), 1 (яблуко), 1 (сестра), 1 (м'яч), 2 (стіл), 2 (дівчина), 2 (перо), 2 (хлопець), 3 (учень), 3 (брат), 3 (груша), 3 (вікно), 4 (товариш), 4 (книга), 4 (море), 4 (стілець).

Вправа 4. Прочитайте та перепишіть речення, розкриваючи дужки.

1. Поміж небом і землею рухались і рухались два живі (вогник) (М. Стельмах). 2. Високо в небі плавали два (яструб) (О. Десняк). 3. Три (день) минуло, а лелеки не з'являлись (Ю. Збанацький). 4. Наше село нараховує п'ятдесят одну (хата) (Ю. Яновський). 5. Ой у полі два (явір), ще й третій маленький (Нар. творчість). 6. Старий озирнувся на чотири (бік): степ лежав німий і принишклий (Гр. Тютюнник).

Словник (словарь)

поміж – между	нараховувати – насчитувать
рухатися – двигатися	явір – явор
яструб – ястреб	старий – старый
минути – миновать	озирнутися – оглянуться
лелеки – аисты	німий – немой
не з'являтися – не появляться	принишклий – притихший

Вправа 5. Прочитайте та перепишіть речення. Числівники запишіть словами. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Хоч було вже пізно, величезний 16-поверховий будинок гудів, як вокзал або аеропорт (П. Загребельний). 2. Передові польські поети

перекладали Шевченка ще з початку 60-х років минулого століття (М. Рильський). 3. Не впізнаю себе сьогодні: чому мені, 60-річному дідові, стало враз жаль себе самого (Р. Іваничук). 4. Як хороше жити, мій друже, мій брате, коли тобі йде 19-й рік! (І. Нехода). 5. Під липою, над самим джерелом, стояв 4-гранний камінь (І. Франко). 6. Попритрушувані пилом, стомлені 3-денною дорогою, вони сиділи мовчки (В. Гжицький).

Вправа 6. Подані цифрами числівники запишіть у називному, давальному та орудному відмінках. Якщо в деяких відмінках існують паралельні форми, наведіть їх.

18, 21, 2, 4, 39, 3, 5, 7, 9, 11, 16, 400, 569, 2005.

Вправа 7. Прочитайте. Укажіть речення, у якому числівники передають конкретну інформацію про кількість предметів. У яких реченнях числівники означають приблизну кількість і вживаються для образності й виразності.

1. Тарасові Шевченку встановлено сімсот дванадцять пам'ятників в Україні та сімдесят п'ять за кордоном у двадцяти шести країнах світу. Зокрема, у США – чотири, Франції – три, Росії – п'ять, Молдові – два.
2. Хай викидає вишня цвіт і двісті літ, і триста літ (О. Кононенко).
3. Сусід наш по баштану – дід, йому під вісімдесят літ (Д. Білоус).

Вправа 8. Прочитайте речення та перекладіть українською мовою.

1. Это было в семидесятых годах (Л. Толстой).
2. Мать с четырехлетним мальчиком переходила улицу (Л. Павленко).
3. Лагуна отделена от моря двухъярусным валом (А. Арсеньев).
4. Сечь состояла из шестидесяти с лишним куреней (Н. Гоголь).
5. Встреча назначена на 12 часов.

Тема 11. Прислівник. Творення прислівників.

Правопис прислівників

Вправа 1. Прочитайте слова. Назвіть орфографічне правило до кожної з поданих груп слів.

1. З боку на бік, рік у рік, кінець кінцем, сам на сам, честь честю.
2. По-друге, по-нашому, по-чесному, по-латині, по-доброму, по-французькому.

3. Видимо-невидимо, віч-на-віч, хоч-не-хоч, пліч-о-пліч, з давніх-давен, коли-не-коли, без кінця-краю.
4. Насміх, згори, зсередини, змолоду, сповна, назавжди, вперше.
5. Куди-небудь, хтозна-коли, якість-то, казна-де, будь-як.
6. Без мети, з розгону, у вічі, до смаку, на диво.

Вправа 2. Перепишіть прислівники, дотримуючись правил правопису.

Час / від / часу, з / гори, на / ходу, до / побачення, до / дому, де / небудь, без / відома, на / прощання, на / силу, чим / дуж, до / пари, на / весні, на / совість, рік / у / рік, видимо / не / видимо, в / обмін, по / моему, по / суті, в / голос, на / славу, хоч / не / хоч, за / рахунок, в / розсип, у / вічі, без / сумніву, в / рівень, до / пори, на / відмінно, в / цілому, по / всяк / час, на / гора, в / нічию, с / під / лоба, всього / на / всього, рано / вранці, що / правда, де / далі, на / щастя.

Вправа 3. Серед спільнокореневих слів випишіть такі, що відповідають на запитання як? коли? якою мірою? Назвіть, до яких частин мови належить решта слів.

Близький, зблизька, приблизити, близько; літній, улітку, літо; зеленіти, зелень, зелено, зелений; учорашній, учора; три, утричі, потроїти, трійка; щасливий, щастя, щасливо.

Вправа 4. Запишіть народні вислови. Знайдіть прислівники та з'ясуйте, яким членом речення вони виступають. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Тиха вода, а як гарно камінь шліфує. 2. Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху ллє, знизу мете. 3. Поки було літо, то все було розмаїто. 4. Не хочеш холоду — полюбиш ліс змолоду. 5. Злива довго не йде. 6. Восени й горобець багатий. 7. Пустився вітер зопалу в море та наробив горе (Нар. творчість).

Вправа 5. Замінити фразеологізми близькими за значенням прислівниками з довідки.

1. Одна нога тут, а друга там. 2. Ніс у ніс. 3. До останньої нитки. 4. Голкою ніде ткнути. 5. Бурмотіти під носа. 6. На одній ноті. 7. Знати

як облупленого. 8. На власні очі. 9. З першого слова. 10. Слово по слову. 11. Як сніг на голову.

Довідка: раптово, швидко, дуже тісно, тихо, особисто, близько, поступово, відразу, дуже добре, монотонно, наскрізь.

Тема 12. Прийменник. Розряди прийменників за значенням

Вправа 1. Прочитайте речення. Поясніть правопис прийменників. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

Під час підписання договору, приїхати з-за кордону, у зв'язку з сімейними обставинами, усупереч усім приписам, на противагу йому, сталося внаслідок повені, наперекір суховіям, видніється з-понад дахів, взяти з-поміж інших, упродовж місяця, наприкінці літа відпочинуть, вирости з-під землі.

Вправа 2. Перепишіть речення, на місці крапок вставте прийменники. Поясніть написання прийменників з іншими частинами мови.

1. Немає долі ... солі. 2. ... свого роду хоч ... воду. 3. Їхав ... Хоми, а заїхав ... куми. 4. Хто ... Хому, а він ... Ярему. 5. Видно Зою ... волоссю.

Довідка: 1. Без. 2. До, через. 3. До, до. 4. Про, про. 5. По.

Вправа 3. Запишіть словосполучення, вживши відповідні прийменники. Із двома-трьома словосполученнями складіть речення.

Зразок: донести до школи.

Доїхати ... Львова; відплисти ... берега; зробити ... дерева; злетів ... гнізда; впустити ... хату; відміряти ... межі.

Вправа 4. Перепишіть прийменники. З'ясуйте, які з них пишуться разом.

З/метою, по/між, в/галузі, нав/коло, с/перед, під/час, по/лінії, по/серед, з/за, по/за, з/між, відповідно/до, за/ради, з/над.

Вправа 5. Прочитайте словосполучення. Знайдіть помилки. Запишіть правильні відповіді.

На протязі року, написати на українській мові, чемпіон по тенісу, згідно постанови, під редакцією, відповідно наказу, не дивлячись на погану погоду, в третій годині, відпустка по хворобі.

Тема 13. Сполучник. Прості, складні та складені сполучники

Вправа 1. Поставте крапку з комою між рядами сполучників, що пишуться: окремо, через дефіс, разом.

Тому що, або ж, але ж, коли б то, хоч би, хоча б, а як же, отже ж, отожд-то, тому-то, тим-то, тільки-но, адже, також, нібито, буцімто, неначебто, мовби, отже, причім, притому, себто, якби, якщо, втім, притім.

Вправа 2. Прочитайте сполучники. З'ясуйте, який із сполучників пишеться окремо.

При/тому, тому/що, про/те, коли/б, при/чім, тільки/но, хоч/би, або/ж, за/те, щой/но, поки/не, як/би.

Вправа 3. Допишіть у поданих прислів'ях потрібні за змістом сполучники, поясніть їх написання.

1. М'яко стеле, ... твердо спати. 2. Не той урожай,... у полі, ... той, ... в коморі. 3. Сніг і завірюха, ... вже зима коло вуха. 4. ... хліб та одежа, їв би козак лежа. 5. Захистив, ... вовк овець. 6. Така правда, ... на вербі груші. 7. Світи, зоре, на все поле, ... місяць зійде. 8. ... влітку часті зірниці – буде гарний урожай.

Вправа 4. Запишіть текст, пояснюючи розділові знаки та вживання сполучників. Чи можна замінити сполучники, що вживаються в тексті?

Погляньте на осінній ліс. Улітку він був зелений, але зараз листя дерев змінилося. Ліс вже не зелений, а золотавий. Одне дерево жовтуватє, інше темніше, а цей кущ прикрасив себе червоним листям. Як весело бігати по м'якому листю! Воно не шелестить. А співає під ногами (О. Копиленко).

Тема 14. Частки, їх функції, групи за значенням.

Написання часток

Вправа 1. Прочитайте частки, зверніть увагу на їх написання.

Щозими, нехай допоможуть, ось як, ніхто, мовби, як же, абихто, чимало, тільки що, якраз, щодня, скажи-бо, якби-то, вивчив-таки.

Вправа 2. Укажіть, у якому прикладі частка пишеться окремо.

Як/от, дарма/що, ніби/то, заспівав/би, чи/малий, тоді/таки, хай/прийде, що/то/за.

Вправа 3. З'ясуйте, з яким словом **ЩО пишеться окремо.**

Аби/що, де/що, що/разу, як/що, що/до, тільки/що, що/б, або/що, як/що, що/найшвидше.

Вправа 4. Поясніть написання часток. Складіть і запишіть діалог, скориставшись частками.

Хоч би, усе ж, ледве чи, авжеж, що за, онде, невже, адже ж, куди там, якби-то, де там, як-от.

Вправа 5. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Пішов (би) я в Україну, пішов (би) додому, там (би) мене привітали, зраділи (б) старому (Т. Шевченко). 2. А серце б'ється, свіжий вітер дише, не (мов) би хоче остудить чоло (М. Рильський). 3. Сьогодні йому, як ні (коли), хотілося (чим) скоріш виїхати за місто (Л. Дмитерко). 4. Вже хто (зна) скільки часу минуло з тої пори (В. Кучер). 5. Цей дріт приносить телеграми хто (зна) (з) якої далини (М. Рильський).

Тема 15. Будова речення. Граматична основа речення.

Просте речення. Однорідні члени речення.

Другорядні члени речення. Структура складного речення

Вправа 1. Прочитайте та перепишіть речення, підкресліть граматичну основу.

1. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами (М. Коцюбинський). 2. Мерзнуть зорі в небі сірим (В. Підпалий). 3. На честь перемоги над печенігами в Києві Ярослав Мудрий спорудив собор Святої Софії. 4. Прилетіли ластів'ята, сіли край віконця, принесли у нашу хату весняного сонця (В. Крищенко). 5. Травневе сонце в травах спочивало (В. Підпалий). 6. Без першої ластівки весна не приходять (Нар. творчість). 7. Доцвіли й осипались квіти в кришталевій вазі на столі (М. Луків). 8. Вересень про шумів над каштаном грозовими дощами. (І. Цюпа). 9. Звозить осінь своє

збіжжя... (В. Мордань). 10. Високо під небом вечірнім пролетіли величезним табуном дикі гуси. (М. Коцюбинський).

Вправа 2. Прочитайте та переписіть речення, ставлячи іменники, що в дужках, у потрібному відмінку. Підкресліть ці іменники як члени речення.

1. Уже другий рік живе чижик у (Юрко), бере з рук (насіння), літає по хаті (О. Копиленко). 2. Ту (калина) давно посадили батьки (М. Луків). 3. Теплий вечір у сивих туманах вже останню (зоря) погасив (В. Мордань). 4. Вечірні сутінки на землю раптом сіли й засмутили (вода) голубу (С. Жуковський). 5. Сьогодні на ставку скошуватимуть (рогоза) та комиш (О. Донченко).

Вправа 3. Прочитайте та переписіть речення, розкриваючи дужки. Правильність написання перевірте за орфографічним словником. Підкресліть граматичну основу та означення. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Бджола л(е, и)тить на всякий цвіт (Нар. творчість). 2. І на хмарах смаглявого вер(е, и)сня спочивають ключі журавлів (В. Мордань). 3. З пагона клена зірвавсь ш(и, е)рокий жовтий лист (Гр. Тютюнник). 4. Над Дніпром пл(и, е)ве поволі пісня журавля (І. Нехода). 5. Високо в осі(нн, н)ьому небі ми побачили журавля (О. Квітневий). 6. Легкий віт(е, и)рець не розбудить мовчазну ялину (В. Пархоменко). 7. Місячне світло вл(и, е)лося в кімнату (Л. Завіщана). 8. Вітри безжально рвали тендітне вбра(н, нн)я на берізці (І. Цюпа). 9. Ле(г, х)кий приємний голос має м'я(к, гк)ий лист липи (В. Пархоменко).

Вправа 4. Прочитайте та переписіть речення. Знайдіть присудки, від них поставте усно запитання до виділених обставин. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Журавель зітхає **потихеньку** (В. Малишко). 2. Зерно нап'ється сонця **в полі** (В. Сосюра). 3. Сердитий вітер **після зливи** трусив **щосили** вишню й сливу (А. Качан). 4. Чутки про подвиги Сагайдачного **невдовзі** дійшли до Польщі (Д. Яворницький). 5. Стіл київський захопив **підступно** Святополк (П. Загребельний). 6. Місячне світло влилося **в кімнату** (Л. Завіщана). 7. Хто **влітку** пісні співає, той **узимку** сльози проливає (Нар. творчість).

Вправа 5. Запишіть прислів'я, визначте однорідні члени речення та поясніть вживання розділових знаків у реченнях.

Шануй батька і неньку, буде тобі скрізь добренько. Мудрим ніхто не вродився, а навчився. Дружба та братерство дорожче багатства. Будь сміливим не язиком, а ділом. Відвага або мед п'є, або сльози ллє. Щире слово, добре діло душу й серце обіграло. Вовк линяє, але вдачі не міняє.

Вправа 6. Перепишіть речення, на місці крапок вставляючи пропущені букви та розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть однорідні члени речення.

Осінній вечір заховав під кр...ло голову підігнув одну ногу й так стоїть очікує завтрашній холод. Місяць безжурно д...вився на гори долини на вт...хаюче місто. Дощові крапельки на д...ревах і в травах м...рехтіли з...леними іскорками сповнювали ліс тоненьким дзвоном.

Вправа 7. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Значення невідомих слів з'ясуйте за словником.

1. Знов весна настане і квітки барвисті принесуть хвилини щастя і тепла (В. Сосюра). 2. Умите сонце перекинуло свої золоті коси на поля і вони укрилися пахучою парою (М. Стельмах). 3. Ранні пташки росу п'ють, а пізні – сльози ллють (Нар. творчість). 4. Прилинув вітер і в нічній хатині він про весняну волю заспівав а з ним прилинули пісні пташині і любий гай свій відгук з ним прислав (Леся Українка). 5. Скоро казка мовиться та не скоро діло робиться (Нар. творчість). 6. Пройшли перші травневі дощі і розгорнулося листя київських каштанів (В. Пархоменко). 7. Не має спочинку ріка бо течія річки стрімка (О. Шугай).

Завдання для вдосконалення навичок професійного спілкування

Завдання 1. Прочитайте і запишіть мікротекст. Оберіть для нього назву. Поставте запитання до кожного речення тексту.

Ринок – це системна організація економіки. Ринок будується на інтересах покупця і продавця.

Функції ринку: регульовальна, розподільча, стимулювальна, інтегровальна та контрольна.

Ринок капіталу складається з кредитного ринку, ринку грошей, ринку цінних паперів, ринку облігацій і ринку акцій.

Ринок поділяється на ринок послуг, ринок робочої сили, фінансовий ринок та ринок засобів виробництва.

Базові категорії ринку – це попит, пропозиція та ринкова ціна.

Приклади заголовків. Ринок. Функції ринку. Ринкова структура. Категорії ринку.

Завдання 2. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Розвиток суспільного поділу праці, економічна відокремленість суб'єктів господарювання за різних форм власності, необхідність обміну продуктами праці стали об'єктивними причинами виникнення ринку. Поняття "ринок" формувалося та змінювалося разом із розвитком суспільного виробництва.

Спочатку під поняттям "ринок" розумілися періодичні зібрання в одному місці покупців і продавців різних товарів у населених пунктах, де відбувалися купівля і продаж товарів. Поняття ринку змінювалося з розвитком товарного виробництва і поглибленням суспільного поділу праці, які призводили до розширення сфери товарного обігу.

Залежно від сфери, існують різні визначення поняття "ринок", серед яких найбільш розповсюдженими є такі:

засіб, за допомогою якого здійснюється обмін товарами та послугами в результаті контактів продавців і покупців безпосередньо або через посередників;

місце купівлі-продажу товарів та послуг, укладання торгових угод;

будь-який район, де відносини покупців і продавців вільні і ціни легко й швидко вирівнюються;

місце ринкової торгівлі (ринкова площа), де зустрічаються виробник і споживач;

певна група людей, які вступають у тісні ділові відносини й укладають угоди щодо будь-якого товару;

форма вільної організації обміну працею, що міститься у споживчих вартостях;

сукупність дійсних і потенційних покупців товарів;

економічні відносини щодо обміну товарами і послугами, у результаті яких формується попит, пропозиція та ціна;
єднальна ланка між виробництвом і споживанням.

Запитання до тексту:

1. Які причини виникнення ринку вам відомі?
2. Як пов'язані поняття "ринок" та розвиток суспільного виробництва?
3. Що спочатку розумілось під поняттям "ринок"?
4. Які визначення поняття "ринок" є найбільш розповсюдженими?

Завдання 3. Прочитайте економічні терміни та їхні значення.

Запишіть їх у зошит та вивчіть.

Ринок – це економічна категорія товарного виробництва.

Ринок – це економічний простір, де відбувається рух товарів. Продавці продають, а покупці купують товар за гроші. Товар є предметом купівлі-продажу. Гроші є засобом обігу.

Гроші – необхідний інструмент функціонування ринкової економіки: засіб обігу, міра вартості, засіб накопичення. Функцію засобу обігу гроші виконують тоді, коли обслуговують купівлю та продаж товарів. Функцію міри вартості гроші виконують під час визначення цін на товари та послуги. Гроші використовують також для зберігання і примноження багатства. Це – функція накопичення.

Завдання 4. Поєднайте запитання та відповідні до них відповіді.

Запитання:

1. Що таке пропозиція?
2. Що таке попит?
3. Що таке ціна?
4. Що таке кон'юнктура?
5. Що таке рівновага?
6. Що відображає ринок предметів споживання і послуг?
7. Які типи конкурентної ситуації розрізняють на ринку?
8. На що впливає інвестиційний ринок?
9. Що таке фінансовий ринок?
10. На якій основі він формується?

Відповіді:

1. Це такий рівень кон'юнктури, за якого досягнуто рівність між попитом і пропозицією.
2. Це сукупність товарів (послуг) певного виду з певними цінами, що їх готові виготовити й продати виробники.
3. Це економічна ситуація на ринку, яка характеризується співвідношенням між попитом і пропозицією, рухом цін і товарних запасів у кожен момент часу.
4. Це грошовий еквівалент товару.
5. Розрізняють два типи конкурентної ситуації: досконала конкуренція та недосконала конкуренція.
6. Це платоспроможна потреба споживачів у певному товарі.
7. Такий ринок відображає виробництво і споживання, попит і пропозицію товарів.
8. Цей ринок активно впливає на інші ринки, у тому числі на ринок предметів споживання й послуг.
9. Такий ринок формується на основі коштів підприємств, організацій і населення й обслуговує оборот платіжних коштів, кредитів та цінних паперів.
10. Це специфічна сфера економічних відносин, де відбувається купівля-продаж фінансових ресурсів.

Завдання 5. Прочитайте мікротекст. Зверніть увагу на сполучуваність слів. Підготуйте переказ мікротексту. Під час переказу використовуйте термінологічні словосполучення.

Україна має свій національний ринок. На ринку працюють **товаровиробники** і **торговельні посередники**. На ринку відбувається **товарно-грошовий обмін**. Продавці продають товар і отримують гроші, покупці платять гроші й отримують товар. Ринок – це економічна **категорія товарного виробництва**.

Завдання 6. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Під **конкуренцією** розуміють "змагання" між товаровиробниками за вигідніші умови виробництва й збуту товарів. Це та сила, що змушує вироб-

ництво і ринок досягати рівноваги. Взаємодія попиту, пропозиції й ціни за умов конкуренції забезпечує ринкове саморегулювання. Рівень конкуренції залежить від кількості суб'єктів ринку: товаровиробників, продавців, покупців (споживачів), а також характеру взаємовідносин між ними.

Розрізняють такі типи конкурентної ситуації на ринку:

1. *Досконала конкуренція*, тобто ситуація, що наближується до збалансованої рівноважної моделі, коли на ринку діє необмежена кількість постачальників та необмежена кількість споживачів, при цьому поява нового постачальника залежить лише від співвідношення ціни та якості його продукції.

2. *Недосконала конкуренція*, різновидами якої є:

монополістична конкуренція, тобто ситуація, за якої на ринку діє обмежена кількість споживачів та обмежена кількість постачальників, що формують пропозицію продукції з унікальними властивостями. При цьому поява нового постачальника передусім залежить від якості продукції та прийомів роботи з цільовою аудиторією;

олігополія або *олігополістична конкуренція*, тобто ситуація, за якої на ринку діє необмежена кількість споживачів та обмежена кількість постачальників, які об'єднані один з одним певними інтересами (лідерством у ціні, у витратах, у підкріпленні товару або змовою). При цьому поява нового постачальника залежить, у першу чергу, від обсягів та якості його пропозиції. Ціна на такому ринку є вторинним інструментом формування прибутку у короткостроковому періоді;

монополія, тобто ситуація, за якої на ринку діє необмежена кількість споживачів та один постачальник, який формує свій прибуток виключно за рахунок управління ціною та обсягами реалізації;

олігопсонія, тобто ситуація, за якої на ринку діє необмежена кількість постачальників і обмежена кількість покупців, які діють за спільною змовою або лідерством у ціні чи затратах;

монопсонія, тобто ситуація, за якої на ринку діє необмежена кількість постачальників та лише один споживач, який використовує своє становище єдиного покупця для стимулювання конкуренції між постачальниками та скорочення власних витрат.

Поряд із цим виділяють такі види конкуренції:

внутрішньогалузева – між компаніями однієї галузі, що пропонують однакові товари (наприклад, між виробниками м'яса птиці, між бурякосійними підприємствами тощо);

міжгалузєва – між компаніями різних галузей, що конкурують між собою товарами-замінниками (наприклад, конкуренція виробників різних видів м'яса тощо).

Запитання до тексту:

1. Що розуміють під назвою "конкуренція"?
2. Що забезпечує ринкове саморегулювання?
3. Від чого залежить рівень конкуренції?
4. Які типи конкурентної ситуації розрізняють на ринку?
5. Що таке досконала конкуренція?
6. Що таке недосконала конкуренція?
7. Які види недосконалої конкуренції вам відомі?
8. Що таке внутрішньогалузева конкуренція?
9. Що таке міжгалузєва конкуренція?

Завдання 7. Прочитайте визначення економічних термінів.

Запишіть їх у зошит.

Попит – це платоспроможна потреба споживачів у певному товарі.

Пропозиція – це сукупність товарів (послуг) певного виду з певними цінами, що їх готові виготовити і продати виробники.

Ціна – грошовий еквівалент товару.

Кон'юнктура – це економічна ситуація на ринку, яка характеризується співвідношенням між попитом і пропозицією, рухом цін і товарних запасів у кожен момент часу.

Завдання 8. Дайте усні відповіді на запитання.

1. Що таке пропозиція?
2. Що таке попит"?
3. Що таке кон'юнктура?
4. Що таке ціна?

Завдання 9. Прочитайте мікротекст. Зверніть увагу на сполучуваність слів. Підготуйте переказ мікротексту. Під час переказу використовуйте термінологічні словосполучення.

Ринок виступає як форма господарських зв'язків між товаровиробниками та споживачами шляхом купівлі-продажу товарів. Здійснення цих актів пов'язане із певними організаційно-правовими й економічними відносинами. Як економічна категорія ринок – це система відносин, що виникають у сфері обігу внаслідок купівлі-продажу товарів.

Завдання 10. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Як економічна категорія *ринок* – це система відносин, що виникають у сфері обігу внаслідок купівлі-продажу товарів.

Необхідними умовами формування ринку можна виділити такі:

1. Наявність економічної свободи і самостійності суб'єктів. Кожен суб'єкт має право самостійно обирати партнерів для господарських зв'язків, вид діяльності й вирішувати, які товари і послуги виробляти або надавати, де і за якими цінами їх реалізовувати.

2. Наявність в економіці різних форм власності. Це дає змогу виявити ефективність тих або інших форм власності та мати право вибору певної форми господарської діяльності.

3. Достатня кількість виробників.

4. Конкуренція, яка змушує підприємців застосовувати новітні техніку і технологію, сприяючи зменшенню витрат виробництва, збільшенню випуску продукції, підвищенню продуктивності праці та ефективності економіки.

5. Право ринкових суб'єктів самостійно встановлювати ціни під впливом коливань попиту і пропозиції.

6. Повнота і доступ усіх підприємців до реальної інформації про стан ринку.

7. Наявність розвиненої ринкової інфраструктури, тобто комплексу галузей, систем, служб, які забезпечують загальні умови виробництва і життєдіяльності людей.

Запитання до тексту:

1. Дайте визначення терміну "ринок" як економічної категорії.
2. Які необхідні умови формування ринку вам відомі?
3. Що означає поняття "самостійність суб'єктів"?
4. Що дає наявність в економіці різних форм власності?
5. До чого змушує конкуренція підприємців?
6. Що таке ринкова інфраструктура?

Завдання 11. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Обов'язковим інститутом ринку є вільні ціни, за допомогою яких в умовах конкурентного середовища здійснюється еквівалентний обмін,

а отже, реалізуються інтереси продавця і покупця, відтворюється рівновага в економіці. Проте це класичне положення економічної теорії діє лише за наявності відповідних інших ринкових умов: демонополізації сфер розподілу, обміну і виробництва, наявності різних форм господарювання, великих, середніх, малих підприємств, які управляються не з єдиного центру, а самостійними товаровиробниками.

Кожна країна, вступаючи в економічні відносини з іншими країнами, прагне якомога повніше реалізувати свої інтереси. Саме тому вона вводить квоти, ліцензії, митні бар'єри щодо іноземних товаровиробників. Відповідна політика проводиться відносно міграції робочої сили. Адже кожному зрозуміло, якщо дешева робоча сила буде потрапляти в країну без усіляких обмежень, то це, з одного боку, зменшить купівельну спроможність національного ринку країни, а з іншого – призведе до соціальних загострень, бо зменшиться заробітна плата, а частина працівників перейде в розряд безробітних.

Допускаючи іноземний капітал в економіку, треба також регулювати ці процеси, адже це може призвести до втрат у певних галузях виробництва, подальшого спотворення економіки, яка перетвориться на технологічний придаток розвинених країн.

Ринкова економіка має ґрунтуватися на різних формах власності, а пріоритетними при цьому мають бути: корпоративна власність, взаємодія конкуренції та регулювання з боку держави, високий соціальний захист населення, соціальна орієнтація економічного розвитку.

Головним інструментом створення моделі ринку, про яку йдеться, має бути не стихійна гра сил, а активна і послідовна діяльність держави щодо створення необхідних інститутів ринку.

Керівна роль держави має здійснюватися не адміністративно-командними методами, а методами, які адекватні ринковим формам господарювання. Для цього слід розробити цільові програми розвитку визначальних сфер народного господарства, забезпечити підтримку пріоритетних напрямів економічного розвитку, виділити кредити, зменшити податки, стимулювати розвиток виробництва, створити сприятливі умови для залучення в країну приватного іноземного капіталу.

Держава має регулювати випуск національної грошової одиниці, здійснювати контрольовану емісію, забезпечити взаємодію національного ринку з міжнародним на законодавчо визначених міжурядових угодах.

Запитання до тексту:

1. Чому обов'язковим інститутом ринку є вільні ціни?
2. Які ще ринкові умови існують для здійснення рівноваги в економіці?
3. Чому кожна країна, вступаючи в економічні відносини з іншими країнами, вводить квоти, ліцензії, митні бар'єри щодо іноземних товаровиробників?
4. Яких дій слід дотримуватись державам, допускаючи іноземний капітал в економіку?
5. На яких формах власності має ґрунтуватися ринкова економіка?
6. Що є головним інструментом створення моделі ринку?
7. Як повинна здійснюватись керівна роль держави? Що для цього слід зробити?
8. Які ще необхідні дії держави в економіці ви можете назвати?

Завдання 12. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Обов'язковим інститутом ринку є...
2. За допомогою вільних цін в умовах конкурентного середовища здійснюється...
3. Кожна країна, вступаючи в економічні відносини з іншими країнами, прагне...
4. Якщо дешева робоча сила буде потрапляти в країну без усіляких обмежень, то...
5. Допускаючи іноземний капітал в економіку, треба...
6. Ринкова економіка має ґрунтуватися на різних формах власності, а пріоритетними при цьому мають бути...
7. Головним інструментом створення моделі ринку має бути...
8. Керівна роль держави має здійснюватися...
9. Держава має регулювати випуск..., здійснювати..., забезпечити взаємодію...

Завдання 13. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.**Текст**

Банк – це центр акумуляції грошових засобів, який надає позики, здійснює грошові розрахунки між виробництвами, організаціями, фізичними особами. Банк має право на випуск цінних паперів. Він здійснює посе-

редництво у взаємних платежах і розрахунках між державами. Існує певна система банків: центральні, інвестиційні, комерційні, спеціального призначення тощо.

Центральні банки здійснюють керівництво всією центральною системою держави, тимчасово зберігають вільні грошові засоби, здійснюють фінансові операції з юридичними і фізичними особами, надають кредити, мають монопольне право емісії банкнот. При цьому банки є головним провідником грошово-кредитної політики держави.

Інвестиційні банки виступають як гарант або учасник консорціуму з випуску нових облігацій або акцій. Мобілізований у такий спосіб капітал вкладають у цінні папери. Доходи від таких операцій за мінусом витрат виплачуються у вигляді дивідендів.

Комерційні банки спеціалізуються на кредитуванні установ або виробництв, обслуговують приватну клієнтуру. Таке обслуговування може полягати у відкритті та веденні поточних рахунків, наданні комерційних позик.

Банки спеціального призначення – іпотечні, ощадні тощо.

Запитання до тексту:

1. Що таке банк?
2. Чи має банк право на випуск цінних паперів?
3. Які види банків існують?
4. Що таке центральний банк?
5. Що таке інвестиційний банк?
6. Що таке комерційний банк?

Завдання 14. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Банки здійснюють грошові розрахунки між...
2. Банки здійснюють посередництво у взаємних...
3. Центральні банки здійснюють керівництво...
4. Інвестиційні банки виступають як...
5. Комерційні банки спеціалізуються на...

Завдання 15. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Перехід до ринкової економіки – стратегічний напрям розвитку України. Завдання це складне й багатогранне. Його вирішення включає

в себе і перебудову відносин форм власності, і розвиток нормальної конкуренції, і створення відповідної ринкової інфраструктури.

Освоєння ринкових відносин – це формування нової ідеології економічного мислення і стратегії дій в умовах ринку, а не тільки необхідність розуміння нових термінів, категорій і понять.

Перехід від планової економіки до ринку має поступальний, еволюційний характер – від періоду повної економічної кризи до стабільного періоду, що проходить у кілька етапів і вносить докорінні зміни у структуру державного управління, впровадження інвестиційної та інноваційної діяльності, зростання внутрішніх накопичень і приплив зовнішнього капіталу.

Сам процес трансформації складний, неоднозначний і багато в чому суперечливий.

Найхарактерніші риси сучасного періоду – це поява різноманіття форм власності, децентралізація управління, підвищення ролі основної господарської ланки (підприємств і організацій), що діє на принципах економічної самостійності й відповідальності за результати своєї діяльності.

На підприємстві безпосередньо поєднуються різні фактори виробництва для створення матеріальних благ та надання послуг, реалізуються особисті та колективні інтереси.

Упорядкована сукупність підприємств та їхніх об'єднань створює економічну систему країни. Кінцева мета економічної діяльності підприємств полягає в розв'язанні суперечності між потребами суспільства, що постійно зростають, та обмеженими ресурсами.

Діяльність підприємств, яка пов'язана із задоволенням потреб кожної людини, відчуває на собі вплив багатьох чинників і охоплює широкий спектр питань організаційно-технологічного, економічного та фінансового характеру, що потребують повсякденного вирішення.

Діяльність підприємств дуже різноманітна. Оскільки будь-яке підприємство так чи інакше пов'язане з основними фазами певного циклу – виробництвом продукції і послуг, обміном і розподілом товарів, їхнім споживанням, то можна виділити такі види діяльності підприємства: виробничу, комерційну, фінансову, консалтингову. Кожен із названих видів діяльності підприємства, з одного боку, є відносно самостійним, а з іншого – вони взаємно переплітаються, доповнюючи один одного.

Запитання до тексту:

1. У чому полягає стратегічний напрям розвитку України?
2. Що таке освоєння ринкових відносин?
3. Яким має бути перехід від планової економіки до ринку?

4. Якими є найхарактерніші риси сучасного періоду?
5. Що утворює економічну систему країни?
6. У чому полягає кінцева мета економічної діяльності підприємств?
7. Якою є діяльність підприємств? Чому?

Завдання 16. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Перехід до ринкової економіки – ...
2. Освоєння ринкових відносин – це...
3. Перехід від планової економіки до ринку має...
4. Найхарактерніші риси сучасного періоду – це...
5. На підприємстві безпосередньо поєднуються...
6. Упорядкована сукупність підприємств та їхніх об'єднань утворює...
7. Кінцева мета економічної діяльності підприємств полягає в...
8. Діяльність підприємств, яка пов'язана із задоволенням потреб кожної людини, підлягає...
9. Будь-яке підприємство так чи інакше пов'язане з...

Завдання 17. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Мета і характер діяльності підприємств різні. За цією ознакою всі підприємства та організації можна розподілити на дві групи: комерційні та неприємницькі (некомерційні).

Комерційна організація (ділове підприємство) – юридична особа, основна мета якої – одержання прибутку і його розподіл між засновниками (фізичними та юридичними особами). Комерційними організаціями є:

- господарські товариства;
- виробничі кооперативи;
- державні чи муніципальні унітарні підприємства.

Некомерційна організація – юридична особа, для якої одержання прибутку і його розподіл між засновниками не ставиться за основу мету, отриманий прибуток використовується для саморозвитку, досягнення статутних цілей організації. До таких організацій належать:

- споживчі кооперативи;
- релігійні організації;

благодійні та інші фонди;
громадські організації;
асоціації та союзи, утворені комерційними і некомерційними організаціями;

установи, що фінансуються самостійно.

Організації з підприємницьким характером діяльності представляють собою підприємства.

Запитання до тексту:

1. На які групи можна поділити підприємства відповідно до мети і характеру діяльності?
2. Що таке комерційна організація?
3. Які існують комерційні організації?
4. Що таке некомерційна організація?
5. Які існують некомерційні організації?
6. Що таке підприємства?

Завдання 18. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Усі підприємства та організації можна розподілити на...
2. Комерційна організація (ділове підприємництво) – це...
3. Некомерційна організація – це...
4. Організації з підприємницьким характером діяльності представляють собою...

Завдання 19. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Згідно з Господарським кодексом України, підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних і особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності.

Суб'єктами господарювання є:

господарські організації – юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені для здійснення господарської діяльності.

Підприємства мають такі ознаки:

виробничо-технічна єдність (спільність продукції, що виготовляється, процесів її виробництва, певний склад виробничих фондів, єдина технічна політика, спільність допоміжного господарства);

організаційно-соціальна єдність (наявність єдиного трудового колективу, керівника та адміністрації підприємства, наділення підприємства правами і реквізитами юридичної особи);

фінансово-економічна самостійність (можливість самостійно визначити напрями економічного розвитку, склад, обсяги продукції, що випускається, напрями розподілу прибутку підприємства, форми і розміри матеріального стимулювання, спільність системи планування та обліку).

Запитання до тексту:

1. Що таке підприємство?
2. Що є суб'єктами господарювання?
3. Що таке господарські організації?
4. Які ознаки мають підприємства?

Завдання 20. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Згідно з Господарським кодексом України, підприємство – це...
2. Господарські організації – це...
3. Підприємства мають такі ознаки...

Завдання 21. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

До цілей підприємницької діяльності відноситься кінцева мета, що спрямована на одержання прибутку, та проміжні цілі, що включають у себе підвищення іміджу фірми, обслуговування певного сегменту ринку, зміцнення позицій на ринку, повне задоволення споживчого попиту в товарах і послугах та інші цілі.

Сформульовані цілі мають відповідати таким вимогам:

бути конкретними, кількісно вимірюватися;

бути зорієнтованими в часі;

бути реалістичними, практично досяжними і збалансованими з можливостями фірми;

бути взаємно узгодженими;

бути сформульованими письмово.

Цілі підприємницької діяльності відображаються в бізнес-плані, статутних документах, поточних планах, рекламних заходах тощо.

Ще недавно основною метою підприємства вважалося задоволення суспільних потреб. Чи можна сьогодні в умовах ринку відкинути і виключити цю мету і вважати, що єдина мета – отримання прибутку? Вважаємо, що ні. Тому що мета діяльності підприємства – задоволення суспільних потреб і отримання прибутку.

Дійсно, основна мета підприємництва – це отримання прибутку, але не будь-якою ціною. Цивілізовані ринкові відносини потребують обґрунтованого поєднання обох цілей. З одного боку, бізнес – це економічна діяльність, яка проводиться за рахунок власних або запозичених коштів на свій ризик і під свою відповідальність з головною метою отримання прибутку і розвитком власного діла. З іншого боку, розвиток бізнесу за умов ринку сприяє насиченості споживчого ринку товарами і послугами, активізує структурну перебудову економіки, стимулює впровадження науково-технічних досягнень, сприяє всіякому підвищенню ефективності виробництва.

Запитання до тексту:

1. Що відноситься до цілей підприємницької діяльності?
2. На що спрямована кінцева мета підприємницької діяльності?
3. Що включають у себе проміжні цілі підприємницької діяльності?
4. Яким вимогам мають відповідати цілі підприємницької діяльності?
5. У чому відображаються цілі підприємницької діяльності?
6. Чому не можна сьогодні вважати, що єдина мета підприємницької діяльності – отримання прибутку?
7. Поєднання яких цілей потребують цивілізовані ринкові відносини?

Завдання 22. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. До цілей підприємницької діяльності відноситься кінцева мета, що спрямована на..., та проміжні цілі, що включають у себе...
2. Сформульовані цілі мають відповідати таким вимогам:...

3. Цілі підприємницької діяльності відображаються в...
4. Ще недавно основною метою підприємства вважалося...
5. Дійсно, основна мета підприємництва – це...
6. З одного боку, бізнес – це... З іншого боку, розвиток бізнесу в умовах ринку сприяє...

Завдання 23. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Створюючи підприємство, будь-який підприємець повинен мати перед собою чітку та ясну мету, яка повинна бути підкріплена системою отримання замовлень на свою продукцію та послуги. Обсяг випуску продукції або надання послуг, який планується, має бути забезпечений усіма необхідними матеріальними ресурсами. Треба також продумати можливість постійного поповнення свого капіталу. Усі ці питання необхідно відобразити в бізнес-плані підприємства. Крім того, підприємцю необхідно знайти надійних партнерів і однодумців. Потрібно бути готовим до конкурентної боротьби. Для цього необхідно бути компетентним в обраній сфері діяльності, володіти необхідними рисами характеру: цілеспрямованістю, завзятістю, готовністю до невдач, бажанням вчитися та вмінням робити висновки зі своїх помилок.

Підприємець повинен вміти організовувати логістичну діяльність, підтримувати неформальні зв'язки й офіційні відносини як із постачальниками сировини, матеріалів, напівфабрикатів, необхідних виробів, так і зі споживачами продукції та замовниками.

Головні напрями діяльності підприємства:

- наукова організація виробництва;
- наукова організація праці;
- наукова організація управління.

Наукова організація виробництва – це створення оптимальної техніко-технологічної системи на підприємстві. Під цим розуміються надійні й ефективні виробничі устаткування та технологія, а також упорядковані техніко-організаційні взаємозв'язки працівників.

Наукова організація праці потребує побудови нормальних відносин у колективі. Вона включає систему заходів зі створення умов для високоефективної, ефективної та творчої праці.

Наукова організація управління – це управління, яке базується на науковій організації праці, системний аналіз науково обґрунтованих методів прийняття рішень.

Запитання до тексту:

1. Яку мету повинен мати підприємець, створюючи підприємство?
2. Чим має бути забезпечений обсяг випуску продукції або надання послуг, який планується?
3. У чому повинні бути відображені всі ці питання?
4. Що означає "бути готовим до конкурентної боротьби"?
5. Які існують головні напрями діяльності підприємства?
6. Що таке наукова організація виробництва?
7. Що потребує наукова організація праці?
8. Що таке наукова організація управління?

Завдання 24. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Створюючи підприємство, будь-який підприємець повинен...
2. Обсяг випуску продукції або надання послуг, який планується, має бути забезпечений...
3. Потрібно бути готовим до конкурентної боротьби. Для цього необхідно...
4. Підприємець повинен вміти...
5. Головні напрями діяльності підприємства – це...
6. Наукова організація виробництва – це...
7. Наукова організація праці – потребує...
8. Наукова організація управління – це...

Завдання 25. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

У ринковій економіці бізнес-план є робочим документом, який використовується в усіх сферах підприємництва.

Бізнес-план – це письмовий документ, у якому викладено сутність підприємницької ідеї, шляхи й засоби її реалізації та охарактеризовано ринкові, виробничі, організаційні та фінансові аспекти майбутнього бізнесу, а також особливості управління ним.

Бізнес-план призначений заздалегідь позначати бажану і практично здійснювану систему, схему підприємницьких дій, які забезпечують досягнення мети у вигляді отримання прибутку в даній і наступних угодах.

Бізнес-план – це обґрунтування програми проведення бізнес-операції, угоди; система раціонально, планомірно організованих заходів, дій, розрахованих на отримання позитивного результату.

Виробнича діяльність будь-якої підприємницької структури починається з планування. Якщо раніше плани часом були формальними, бо працівники не були зацікавлені в них та й не завжди знали, що там і як планується, то бізнесмен, власник, організатор справи не може бути байдужим до свого підприємства. Він повинен чітко знати сильні і слабкі сторони підприємства (фірми) та вміти спланувати його роботу. У разі нехтування, ігнорування планування його очікує повільна, ділова смерть. Тому кожний бізнесмен повинен складати бізнес-план, який:

дає можливість визначити життєздатність підприємства (фірми) за умов конкуренції;

містить орієнтири, відповідно до яких бізнесмен буде діяти на етапі становлення та розвитку підприємства (фірми);

прогнозує процеси розвитку виробництва;

конкретизує шляхи досягнення мети і подолання перешкод;

є важливим інструментом виробничої діяльності підприємства (фірми);

є фактором, що стимулює інтереси потенційних інвесторів у їхніх пошуках вкладення коштів на розвиток виробництва.

Планування може бути довгостроковим (на 5 і більше років), середньостроковим (на 2 – 3 роки), поточним (на 1 рік, півроку, квартал).

Бізнес-план повинен бути детальним. Він не обмежується обсягами, хоча лаконічність його викладання необхідна.

Запитання до тексту:

1. Чим є бізнес-план у ринковій економіці?
2. Що таке бізнес-план?
3. Для чого призначений бізнес-план?
4. З чого починається виробнича діяльність будь-якої підприємницької структури?
5. Яку можливість дає бізнес-план?
6. Що містить бізнес-план?
7. Що прогнозує бізнес-план?

8. Що конкретизує бізнес-план?
9. Яким може бути планування?
10. Чи повинен бізнес-план бути детальним і лаконічним?

Завдання 26. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. У ринковій економіці бізнес-план є...
2. Бізнес-план – це...
3. Бізнес-план призначений...
4. Бізнес-план – це обґрунтування...
5. Виробнича діяльність будь-якої підприємницької структури починається з...
6. Кожний бізнесмен повинен скласти бізнес-план, який...
7. Планування може бути...
8. Бізнес-план повинен бути...

Завдання 27. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Складання бізнес-плану – нагальна потреба, продиктована виробничою діяльністю. Скласти його повинні фахівці, професіонали за безпосередньою участю бізнесмена. Робота над планом – це робота над організацією виробничої діяльності. Вона допомагає керівникові краще все обміркувати, зважити. При розробці бізнес-плану можна дійти висновку про те, що перешкоди на шляху до успіху надто серйозні. Зрозуміло, цей висновок краще зробити раніше, ніж тоді, коли будуть витрачені гроші та час.

Без бізнес-плану не можна управляти виробничою діяльністю. Добре розроблений план замінює техніко-економічне обґрунтування виробництва. За його виконанням можна робити висновок про те, чи все відбувається як намічено, і в разі потреби вживати необхідних заходів. Звичайно, навіть найкращий бізнес-план може застаріти, якщо зміняться умови. Наприклад, зовнішні фактори: економічна ситуація в країні, нові вимоги споживачів, поява нових технологій, зміна політики конкурентів, а також події внутрішнього життя підприємства (фірми), зокрема зміни в керівному складі, можуть зумовити потребу в перегляді бізнес-плану. Тому треба

вміти відчувати нові тенденції у внутрішньому житті фірми, у галузі, у ринковій кон'юктурі та вносити відповідні корективи до бізнес-плану. Це дає можливість, не змінюючи мети, шукати шляхи її досягнення.

У бізнес-плані формулюються перспективи та поточні цілі реалізації ідеї, оцінюються сильні і слабкі сторони бізнесу, наводяться результати аналізу ринку та його особливостей, викладаються подробиці функціонування підприємства за цих умов, визначаються обсяги фінансових і матеріальних ресурсів для реалізації проекту. Мета розробки бізнес-плану така:

По-перше, бізнес-план – це інструмент для залучення зовнішнього капіталу, необхідного для реалізації підприємницького проекту.

По-друге, на початковій стадії реалізації підприємницького проекту бізнес-план є основним інструментом комунікації між підприємцем і майбутніми постачальниками, продавцями та робітниками.

По-третє, бізнес-план – це спосіб моделювання системи управління майбутнім бізнесом.

По-четверте, бізнес-план – це спосіб попереднього визначення перешкод та запобігання виникненню проблем на шляху до успіху.

По-п'яте, бізнес-план – це спосіб розвитку особистих управлінських якостей підприємця.

По-шосте, бізнес-план дає змогу перевірити реалістичність підприємницької ідеї ще до її практичної реалізації.

Запитання до тексту:

1. Хто повинен складати бізнес-план?
2. Що означає робота над бізнес-планом?
3. До якого висновку можна дійти при розробці бізнес-плану?
4. Чи можна управляти виробничою діяльністю без бізнес-плану?
5. Який висновок можна зробити за виконанням бізнес-плану?
6. Чи може застаріти найкращий бізнес-план? За яких умов?
7. Що формулюється у бізнес-плані?
8. У чому полягає мета розробки бізнес-плану?

Завдання 28. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Складання бізнес-плану – нагальна потреба, продиктована...
2. Робота над бізнес-планом – це робота над...
3. При розробці бізнес-плану можна дійти висновку про...

4. Без бізнес-плану не можна управляти...
5. Добре розроблений план замінює...
6. За його виконанням можна робити висновок про...
7. Звичайно, навіть найкращий бізнес-план може застаріти, якщо...
8. У бізнес-плані формулюються..., оцінюються..., наводяться..., викладаються..., визначаються...
9. Мета розробки бізнес-плану така:...

Завдання 29. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Бізнес-план у ринковій системі господарювання виконує дві найважливіші функції:

а) зовнішню – ознайомлення різних представників ділового світу із сутністю та основними аспектами реалізації конкретної підприємницької ідеї;

б) внутрішню (життєво важливу для діяльності самого підприємства) – опрацювання механізму самоорганізації, тобто цілісної, комплексної системи управління реалізацією підприємницького проекту.

Традиційно бізнес-план розглядається як інструмент залучення необхідних для реалізації проекту фінансових ресурсів. Такий план має переконати потенційних інвесторів у тому, що підприємницький проект має чітко визначену стратегію успіху та заслуговує на фінансову підтримку.

Не менш важливою є і внутрішня функція бізнес-плану, у межах якої виділяються два напрями його застосування:

а) як інструменту стратегічного планування та оперативного управління діяльністю підприємства;

б) як механізму аналізу, контролю й оцінювання діяльності підприємства.

В умовах ринкової системи господарювання бізнес-план – це активний робочий інструмент управління, відповідний пункт усієї планової та виконавчої діяльності підприємства; це документ, який визначає оптимальні за часом і найменш ризиковані шляхи реалізації підприємницького проекту.

Специфіка бізнес-плану полягає в тому, що це комплексний документ, який відображає всі основні аспекти підприємницького проекту. У ньому розглядається широке коло проблем, на які може натрапити під-

приємець, і визначаються способи розв'язання цих проблем. Водночас слід зазначити, що принципи управління за допомогою бізнес-плану передбачають необхідність урахування в процесі розробки конкретного бізнес-плану багатьох специфічних для даного підприємницького проекту факторів. Відтак з'являється можливість класифікувати бізнес-плани за певними ознаками:

а) за сферою бізнесу (виробництво, будівництво, роздрібна та оптова торгівля, надання послуг, посередницька діяльність тощо);

б) за масштабами бізнесу (великий, середній, малий);

в) за характеристиками продукту бізнесу (традиційний, принципово новий, виробничо-технічного чи споживчого призначення).

Запитання до тексту:

1. Які функції виконує бізнес-план у ринковій системі господарювання?
2. Що таке зовнішня функція бізнес-плану?
3. Що таке внутрішня функція бізнес-плану?
4. Як традиційно розглядається бізнес-план?
5. У чому бізнес-план має переконати потенційних інвесторів?
6. Які напрями виділяють у межах внутрішньої функції бізнес-плану?
7. Що таке бізнес-план в умовах ринкової системи господарювання?
8. У чому полягає специфіка бізнес-плану?
9. Що передбачають принципи управління за допомогою бізнес-плану?
10. За якими ознаками можна класифікувати бізнес-плани?

Завдання 30. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Бізнес-план у ринковій системі господарювання виконує дві найважливіші функції...

2. Традиційно бізнес-план розглядається як інструмент залучення...

3. Такий план має переконати потенційних інвесторів у тому, що...

4. Не менш важливою є і внутрішня функція бізнес-плану, у межах якої виділяються...

5. В умовах ринкової системи господарювання бізнес-план – це...

6. Специфіка бізнес-плану полягає в...

7. Водночас слід зазначити, що принципи управління за допомогою бізнес-плану передбачають...

8. Відтак з'являється можливість класифікувати бізнес-плани за певними ознаками...

Завдання 31. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Для впровадження певних товарів і послуг на регіональному ринку необхідно спланувати комплекс маркетингу. До комплексу маркетингу входить усе, що підприємство може впровадити для підвищення попиту на свої товари і послуги, а саме:

схема розповсюдження товарів і послуг;

ціноутворення;

методи стимулювання обсягів продажу;

реклама;

формулювання public relation (громадської думки) про впроваджувані товари і послуги.

Рішення про вибір каналів розповсюдження товарів і послуг – одне з найскладніших рішень, котрі доводиться приймати підприємцю.

Кожний канал розповсюдження має специфічні рівні збуту і витрат. Вибір каналів суттєво впливає на інші складові комплексу маркетингу.

Не менш важливо висвітлити якомога повніше питання про визначення цін на нові товари і послуги та рівень рентабельності на вкладені кошти.

Цінова політика на споживчому ринку – важлива проблема для всіх підприємств.

На споживчому ринку можуть бути використані різні стратегії ціноутворення залежно від поставленої мети:

а) укорінення на ринку з високим ступенем конкурентоспроможності;

б) максимізація прибутку в поточному періоді;

в) завоювання більшої частини ринку за показником якості товарів;

г) завоювання ринку нового товару;

д) виживання на ринку.

При оцінюванні можливостей реалізації тієї чи іншої стратегії розглядаються умови діяльності підприємств із трьох позицій:

а) орієнтація на витрати;

б) орієнтація на можливості ринку;

в) орієнтація на попит.

Попит зумовлює максимальну ціну, яку підприємство може запросити за свою продукцію чи послуги, а мінімальна ціна визначається витратами підприємства. Кожне підприємство на ринку прагне встановити таку ціну на свій товар, яка повністю покривала б усі витрати на його виробництво і збут, включаючи справедливую норму прибутку за докладені при цьому зусилля і ризик. Але, як відомо, ринкова вартість товару на конкурентному ринку включає не індивідуальні, а суспільно необхідні витрати і середню норму прибутку, яка складається за середніх умов виробництва даного товару, що обумовлює прагнення кожного підприємства до скорочення витрат і одержання більшого прибутку. Якщо ж в умовах конкурентного ринку витрати підприємства будуть вищими за середні, то таке підприємство збанкрутує, оскільки не зможе отримувати прибуток, і навпаки, якщо витрати будуть нижчими, то його фінансовий стан буде надійним. Верхня точка відхилення ціни, або максимальна ціна, (а отже, і величина прибутку) залежатиме насамперед від конкурентного стану самого ринку.

Запитання до тексту:

1. Що входить до комплексу маркетингу?
2. Що є одним із найскладніших рішень, котрі доводиться приймати підприємцю?
3. Які стратегії ціноутворення можуть бути використані на споживчому ринку?
4. З яких позицій розглядаються умови діяльності підприємств при оцінюванні можливостей реалізації тієї чи іншої стратегії?
5. Яку ціну за товар прагне встановити кожне підприємство?
6. Індивідуальні чи суспільно необхідні витрати включає ринкова вартість товару на конкурентному ринку?
7. Що трапиться з підприємством, якщо в умовах конкурентного ринку його витрати будуть вищими за середні?
8. Що трапиться з підприємством, якщо в умовах конкурентного ринку його витрати будуть нижчими за середні?
9. Від чого залежить величина прибутку підприємства?

Завдання 32. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Для впровадження певних товарів і послуг на регіональному ринку необхідно...
2. До комплексу маркетингу входить...
3. Рішення про вибір каналів розповсюдження товарів і послуг – одне з...

4. Кожний канал розповсюдження має...
5. Не менш важливо висвітлити якомога повніше...
6. Цінова політика на споживчому ринку – ...
7. На споживчому ринку можуть бути використані різні стратегії ціноутворення залежно від...
8. Попит зумовлює максимальну ціну, яку підприємство може...
9. Кожне підприємство на ринку прагне встановити таку ціну на свій товар, яка...
10. Якщо в умовах конкурентного ринку витрати підприємства будуть вищими за середні, то таке підприємство...
11. Верхня точка відхилення ціни, або максимальна ціна, (а отже, і величина прибутку) залежатиме насамперед від...

Завдання 33. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

На сучасному ринку України визначальною в ціноутворенні на деякі види товарів і послуг першої необхідності є політика соціального захисту населення, яка проводиться державою. У деяких випадках надання послуг набирає вигляду соціального замовлення, а вартість послуг, ціни на продукцію, сума на відшкодування частини витрат або вартість послуг передбачаються в замовленні. Усі ці чинники й зумовлюють існування ринку "чистої монополії" на комунальні, поштово-телеграфні, транспортні та інші послуги у мережах місцевого ринку.

На кожному з розглянутих ринків підприємство повинно виробити свою стратегію ціноутворення. Розробка такої стратегії і визначення мінімальної, максимальної та конкурентоспроможної ціни мають проходити кілька етапів, а саме:

- визначення цілей і завдань ціноутворення;
- визначення попиту;
- оцінка витрат;
- аналіз цін на аналогічні товари і послуги конкурентів;
- вибір конкретної цінової стратегії;
- встановлення конкурентоспроможної стартової ціни.

Цінова політика підприємства повинна ув'язуватися з загальними цілями його діяльності й відбивати їх.

Найвідоміші такі основні цілі ціноутворення: ті, що ґрунтуються на збуті; орієнтовані на прибуток; зумовлені дійсним становищем.

Підприємство з цілями, що ґрунтуються на збуті, орієнтується на високий обсяг реалізації або на збільшення своєї частки продажів порівняно з конкурентами.

Для збільшення обсягу реалізації найчастіше користуються стратегією проникнення на ринок. Ціна на ринок – це низька ціна, підпорядкована меті завоювання масового ринку конкретного товару чи послуги. Ця стратегія виправдана в тих випадках, коли споживачі чутливі до ціни, низькі ціни витісняють дійсних або потенційних конкурентів і завойовують значний споживчий ринок, що забезпечує ефект масштабності (відносне скорочення витрат виробництва і збуту).

Підприємство з цілями, орієнтованими на прибуток, визначає за мету високий рівень грошового прибутку і стабільне його отримання протягом кількох років. Найчастіше це пов'язано з високими капіталовкладеннями або з високим рівнем ризику, коли підприємство відчуває невпевненість у майбутньому і швидкому отриманні грошових засобів.

Найчастіше при цьому використовують сегмент ринку, який чутливіше реагує на якість товару, його унікальність і новизну, ніж на ціну.

Ця стратегія виправдана тоді, коли можна мінімізувати чисельність конкурентів через захист виробів патентами, ліцензіями або шляхом контролю над основною сировиною чи значним розміром необхідного капіталу, а ринок готовий платити високу первісну ціну.

До цілей, зумовлених дійсним становищем, вдаються підприємства, зацікавлені в збереженні стабільності й забезпеченні сприятливого "клімату" для своєї діяльності. Стратегія ціноутворення при цьому зорієнтована на недопущення спаду виробництва і збуту, мінімізацію впливу таких зовнішніх факторів, як несприятлива політика уряду, розвиток конкуренції, на підтримку добрих відносин з учасниками товарообігу тощо.

Підприємство визначає загальну цінову політику, пов'язуючи в інтегровану систему окремі рішення: взаємозв'язок цін на товари в межах асортиментної структури, частоту використання спеціальних знижок і зміни цін, співвідношення цін із цінами конкурентів.

Запитання до тексту:

1. Що є визначальним у ціноутворенні на деякі види товарів і послуг першої необхідності на сучасному ринку України?

2. Які чинники зумовлюють існування ринку "чистої монополії" на комунальні, поштово-телеграфні, транспортні та інші послуги у мережах місцевого ринку?

3. Які етапи має проходити розробка стратегії і визначення мінімальної, максимальної та конкурентоспроможної ціни?
4. З чим повинна ув'язуватися цінова політика підприємства?
5. Які основні цілі ціноутворення ви можете назвати?
6. На що орієнтується підприємство з цілями, які ґрунтуються на збуті?
7. Що таке "ціна на ринок"?
8. Яку мету визначає підприємство з цілями, орієнтованими на прибуток?
9. Які підприємства вдаються до цілей, зумовлених дійсним становищем?
10. Як підприємство визначає загальну цінову політику?

Завдання 34. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. На сучасному ринку України визначальною в ціноутворенні на деякі види товарів і послуг першої необхідності є політика...
2. У деяких випадках надання послуг набирає вигляду..., а вартість послуг, ціни на продукцію, сума на відшкодування частини витрат або вартість послуг...
3. Усі ці чинники й зумовлюють існування...
4. Цінова політика підприємства повинна ув'язуватися з...
5. Найвідоміші такі основні цілі ціноутворення...
6. Підприємство з цілями, що ґрунтуються на збуті, орієнтується на...
7. Для збільшення обсягу реалізації найчастіше користуються стратегією...
8. Ціна на ринок – це низька ціна, підпорядкована меті...
9. Підприємство з цілями, орієнтованими на прибуток, визначає за мету...
10. До цілей, зумовлених дійсним становищем, вдаються підприємства, зацікавлені...
11. Підприємство визначає загальну цінову політику, пов'язуючи в інтегровану систему...

Завдання 35. Прочитайте текст. Оберіть для нього назву. Виділіть у ньому основну інформацію. Дайте відповіді на запитання після тексту. Підготуйтеся до переказу тексту.

Текст

Охарактеризуйте найвідоміші стратегії ціноутворення на нові товари.

1. Стратегію "знімання вершків" найчастіше застосовують провідні фірми при виході на ринок із принципово новими виробами, які не мають наближених аналогів і перебувають на початковій стадії життєвого циклу, або коли формується новий ринок споживчих товарів, а також при роботі на такий сегмент ринку, де попит не залежить від зростання цін.

Сутність цієї стратегії полягає в максимізації прибутків на нетривалий період шляхом встановлення монопольної ціни на новий товар, яка діє до того часу, поки цей товар не почнуть виробляти конкуренти. Використання цієї стратегії може бути виправданим та ефективним тоді, коли є певні гарантії, що найближчим часом цей товар не зможе масово з'явитися на ринку. Залежить це від багатьох чинників: нові продукти захищені патентами, високі витрати виробництва для конкурентів, відсутність необхідної для виробництва сировини тощо.

2. Сутність стратегії "впровадження на ринок" полягає у свідомому встановленні низької ціни на новий товар порівняно з пріоритетним її рівнем на ринку. Це своєрідна плата за проникнення на ринок нового виробу. Такий підхід диктується бажанням підприємства збільшити свою роль на ринку.

Головна мета цієї стратегії – привернути якомога більше споживачів до своєї продукції. Ефект може бути досягнутий тоді, коли є повна впевненість у тому, що конкуренти не зможуть швидко прореагувати на ціни і суттєво знизити ціни на свої власні вироби.

3. Сутність стратегії "психологічного впливу" полягає в тому, що підприємство встановлює ціну, яка стає для споживача психологічно привабливою. Така ціна нижча за встановлену на ринку конкурентів і не є сталою величиною. Підприємство зосереджує увагу на одному виробі, який спеціально призначений для швидкого просування на ринку. Таким чином підвищується престиж підприємства як виробника цього товару.

4. Сутність стратегії "лідера ринку" полягає в тому, що ціни на нові вироби встановлюються у повній відповідності з рівнем цін провідної фірми – лідера на ринку. Ця стратегія буває найвагомішою для тих підприємств, які виробляють незначні партії товарів.

В основі цінової політики на всі представлені на ринку товари лежить вирішення двох проблем:

постійне підвищення якості споживчих характеристик виробленої продукції, товарів і послуг;

постійне зниження рівня цін на товари і послуги.

Без маркетингу вирішити одночасно ці дві проблеми неможливо. Найвідомішими стратегіями ціноутворення на товари і послуги, що вже представлені на ринку, які забезпечують високий рівень конкурентоспроможності підприємства, є:

1. Стратегія "плинної ціни". Визначальним фактором цієї стратегії є співвідношення попиту та пропозиції: ціна на вироби падає, якщо пропозиція зростає, і навпаки. Забезпечивши собі таким чином високу частину ринку, виробник при цій стратегії отримує додатковий прибуток не за рахунок високої ціни, а шляхом збільшення обсягу виробництва та реалізації цього товару.

2. Стратегія "довгострокової ціни". Ця ціна застосовується для товарів масового попиту. Протягом тривалого часу вона не зазнає якихось суттєвих коливань, а зниження цін на такі товари не завжди забезпечує зростання збуту. У цьому випадку для зростання прибутку важливе значення надається пошуку шляхів зниження витрат виробництва.

3. Стратегія "сегмента ринку". Суть цієї стратегії полягає в тому, що для кожного сегмента ринку виробник визначає свого споживача, передбачивши можливість із мінімальними витратами змінювати конструкцію і дизайн продукту. Таким чином, товар має бути досить чітко зорієнтований на певні групи споживачів, відокремлені одна від одної в соціальному та географічному відношенні.

4. Стратегія "договірної ціни". У складі цієї ціни споживачеві пропонуються додаткові знижки порівняно з роздрібною ціною. Збільшуючи таким чином товарообіг, виробник отримує і додатковий прибуток.

5. Стратегія "єдиної та гнучкої ціни". Її гнучкість полягає в тому, що виробник встановлює єдину ціну для всіх споживачів, які бажали б придбати товар або послугу за аналогічних умов. Ціна може змінюватись залежно від часу, місця придбання товару та його кількості, рівня сервісу. Але споживачі мають можливість придбати визначений комплект (набір) цих товарів за однаковою ціною. Ця стратегія дозволяє закріпити довір'я споживачів, її легко впровадити, оскільки не треба торгуватися; стає можливим продаж товарів за каталогами.

Запитання до тексту:

1. Коли найчастіше застосовується стратегія "знімання вершків"?
2. У чому полягає сутність стратегії "знімання вершків"?
3. Коли може бути виправданим використання цієї стратегії?
4. У чому полягає сутність стратегії "впровадження на ринок"?

5. Що є головною метою цієї стратегії?
6. У чому полягає сутність стратегії "психологічного впливу"?
7. У чому полягає сутність стратегії "лідера ринку"?
8. Вирішення яких проблем лежить в основі цінової політики на всі представлені на ринку товари?
9. Чи можливо вирішити ці проблеми без маркетингу?
10. Що означає стратегія "плинної ціни"?
11. Що означає стратегія "довгострокової ціни"?
12. Що означає стратегія "сегмента ринку"?
13. Що означає стратегія "договірної ціни"?
14. Що означає стратегія "єдиної та гнучкої ціни"?

Завдання 36. Допишіть речення, використовуючи інформацію із попереднього тексту.

1. Стратегію "знімання вершків" найчастіше застосовують...
2. Сутність цієї стратегії полягає в...
3. Використання цієї стратегії може бути виправданим та ефективним...
4. Сутність стратегії "впровадження на ринок" полягає в...
5. Головна мета цієї стратегії – ...
6. Сутність стратегії "психологічного впливу" полягає в...
7. Сутність стратегії "лідера ринку" полягає в...
8. В основі цінової політики на всі представлені на ринку товари лежить вирішення двох проблем...
9. Стратегія "плинної ціни". Визначальним фактором цієї стратегії є...
10. Стратегія "довгострокової ціни". Ця ціна застосовується для...
11. Стратегія "сегмента ринку". Суть цієї стратегії полягає в...
12. Стратегія "договірної ціни". У складі цієї ціни споживачеві пропонуються...
13. Стратегія "єдиної та гнучкої ціни". Її гнучкість полягає в...

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Збірник вправ і завдань
для самостійної роботи
з навчальної дисципліни
"УКРАЇНСЬКА МОВА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)"
для іноземних студентів усіх напрямів підготовки
всіх форм навчання**

Укладачі: **Дьолог Ольга Станіславівна**
Сметана Ірина Ігорівна

Відповідальний за випуск **Черемська О. С.**

Редактор **Семенова І. М.**

Коректор **Бриль В. О.**

План 2014 р. Поз. № 68.

Підп. до друку Формат 60 x 90 1/16. Папір MultiCopy. Друк Riso.

Ум.-друк. арк. 4,0. Обл.-вид. арк. 5,0. Тираж прим. Зам. №

Видавець і виготівник – видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, пр. Леніна, 9а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

Дк № 481 від 13.06.2001 р.